

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

**BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN
SERIA ARHEOLOGIE**

2 - 2010

**Editura Renaissance
București
2010**

MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN

BULETINUL MUZEULUI JUDEȚEAN TELEORMAN. SERIA ARHEOLOGIE 2

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor șef:

Dr. Ecaterina Țânțăreanu, *Muzeul Județean Teleorman*

Membrii:

Dr. Radian R. Andreescu, *Muzeul Național de Istorie a României*

Dr. Abraham van As, *Leiden University*

Dr. Douglass W. Bailey, *San Francisco State University*

Dr. Ioana Bogdan-Cătănciu, *Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*

Dr. Sabin Adrian Luca, *Universitatea 'Lucian Blaga' din Sibiu, Muzeul Național Brukenthal*

Dr. Steve Mills, *Cardiff University*

Dr. Cristian Schuster, *Universitatea din București, Institutul de Arheologie 'Vasile Pârvan'*

Dr. Laurens Thissen, *Thissen Archaeological Ceramics Bureau, Amsterdam*

Secretar de redacție:

Drd. Pavel Mirea, *Muzeul Județean Teleorman*

Coperta: farfurie smălțuită, sec. XIV, descoperită la Zimnicea, colecția Muzeului Județean Teleorman (desen de Cătălina Dănilă)

Traduceri din limba engleză: Pavel Mirea

Tehnoredactare: Pavel Mirea și Pompilia Zaharia

Colegiul de redacție nu răspunde de opiniile exprimate de către autori.

Correspondența, manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb se vor trimite Colegiului de redacție, pe următoarea adresă: MUZEUL JUDEȚEAN TELEORMAN, str. 1848, nr. 1, cod poștal 140033, ALEXANDRIA, jud. Teleorman, ROMANIA sau prin email: muzjudteleorman@yahoo.com; ecaterinaan@yahoo.com; pavelcmirea@yahoo.com.

Volum editat cu sprijinul Consiliului Județean Teleorman

Editura Renaissance 2010
www.editurarenaissance.ro
(Editură recunoscută C.N.C.S.I.S.)
Editor: Sorin Alexandru ȘONTEA
Telefon/fax: 031.808.91.97/0744.652118
E-mail: sorinsontea@rdslink.ro

©Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii

ISSN 2065-5290
Tipar: ABSTRACT MEDIA SRL
Tel/fax: 031.808.91.97

SUMAR
CONTENTS

Adina BORONEANȚ Ostrovul Corbului - o discuție asupra mormintelor mezolitice și neolitice timpurii <i>Ostrovul Corbului. Mesolithic and Neolithic burials - a discussion</i>	5
Abraham VAN AS 'How and why?' The Neolithic pottery from Teleor 003, Teleor 008 and Măgura-Bran, Teleorman River Valley, southern Romania 'Cum și de ce?' <i>Ceramica neolitică de la Teleor 003, Teleor 008 și Măgura-Bran,</i> <i>valea râului Teleorman, sudul României</i>	29
Alin FRÎNCULEASA, Octav NEGREA Un sit din epoca neo-eneolitică în zona colinară a Munteniei - Seciu, jud. Prahova <i>A Neolithic site in the hills area of Walachia - Seciu, Prahova County</i>	45
Pavel MIREA, Ion TORCICĂ Locuirile neolitice și eneolitice din zona Vistireasa, com. Nanov, jud. Teleorman. Note preliminare <i>Neolithic and Eneolithic habitations from Vistireasa, Nanov, Teleorman County. Preliminary Notes</i>	69
Ana ILIE, Iulia Neaga Câteva date despre o posibilă producție metalurgică în <i>tell</i> -ul de la Geangoești <i>Some data about possible metallurgical production to the Geangoiesti tell-settlement</i>	79
Ion TORCICĂ Observații asupra unor vase gumelnițene cu perforații din <i>tell</i> -ul de la Vitănești 'Măgurice', jud. Teleorman <i>Remarks on some Gumelnița perforated vessels from 'Măgurice' tell settlement, Vitănești,</i> <i>Teleorman County</i>	99
Dragoș MĂNDESCU Sur la chronologie des habitations du type Alexandria <i>Asupra cronologiei așezărilor de tip Alexandria</i>	107
Bogdan CIUPERCĂ, Pavel MIREA Sud - Vestul Munteniei în secolele VIII - X <i>The south-west of Walachia in VIII - X centuries</i>	115
Ecaterina ȚÂNȚĂREANU Observații asupra ceramicii smălțuite - artistice de la Zimnicea, jud. Teleorman <i>Observations on glazed pottery from Zimnicea, Teleorman County</i>	163
Steve MILLS The Contribution of Sound to Archaeology <i>Contribuția sunetului în arheologie</i>	179
Cătălin LAZĂR Considerații teoretico-metodologice privind studiul practicilor funerare (II): Contribuțiile arheologiei <i>The theoretical and methodological considerations concerning the study of funerary practice (II):</i> <i>the contribution of archaeology</i>	197
Piotr JACOBSSON Optically Stimulated Luminescence as a tool in environmental archaeology <i>Luminiscenta Stimulată Optic ca instrument în arheologia de mediu</i>	227
Colaboratori <i>Contributors</i>	237

CONSIDERAȚII TEORETICO - METODOLOGICE PRIVIND STUDIUL PRACTICILOR FUNERARE (II): CONTRIBUȚIILE ARHEOLOGIEI

Cătălin LAZĂR

Abstract: *This article reviews major archaeological contributions to the development of a theory of mortuary practice. We briefly present the principle theoretical directions of archaeology (culture-historical archaeology, processual archaeology, post-processual archaeology). During the last 100 years, the theoretical focus has shifted from the interpretation of mortuary practice as aligned exclusively with religion, to multivariate associations of mortuary practice with social variables such as subsistence, kinship, residence, and political stratification, and then to symbolic interpretation. The increase in archaeological data during the last century alongside the refinements made by archaeologists in method and technique, offer the resources for the development of a new theory of mortuary practice.*

Rezumat: *Acest articol își propune să prezinte principalele contribuții ale disciplinei arheologice la dezvoltarea teoriilor legate de practicile funerare. Vor fi prezentate sintetic principalele direcții de studiu ale arheologiei în domeniul practicilor funerare, așa cum au fost ele grupate în cadrul curentelor interpretative (arheologia cultural-istorică, procesualismul, post-procesualismul etc.). În ultimii 100 de ani, modalitățile de interpretare teoretică a practicilor funerare au evoluat de la simple interpretări religioase la interpretări sociale, politice, simbolice etc. Baza de informații arheologică, precum și metodele și tehnicile dezvoltate de arheologi în ultimul secol, permit la ora actuală dezvoltarea unei sau unor teorii noi privind practicile funerare.*

Keywords: *mortuary practice; archaeology; methods and theory.*

Cuvinte cheie: *practice funerare; arheologie; metode și teorii.*

În ciuda pesimismului manifestat de unii socio-antropologi în privința potențialului disciplinei arheologice de a identifica și explica structura socială a anumitor civilizații, cercetările arheologice din ultimii 150 de ani au infirmat acest punct de vedere. Pe baza datelor oferite de contextele funerare, analiza arheologică a relevat existența unor structuri sociale, diferențierea indivizilor din cadrul aceluiași grup, anumite aspecte economice (în special în ceea ce privește relațiile comerciale și de schimb), concepții escatologice și magico-religioase, tradiții și influențe culturale (Bartel 1982: 32).

La fel ca și antropologia, disciplina arheologică a dezvoltat de-a lungul timpului o serie de direcții de cercetare, structurate în cadrul unor curente teoretico-metodologice. Majoritatea teoriilor dezvoltate de arheologi sunt inspirate de ideile și conceptele postulate de școala antropologică. Aceste paradigme, idei sau concepții, au fost adaptate, dezvoltate și completate de reprezentanții diferitelor curente arheologice.

Trebuie precizat încă de la început că vom lua în calcul cu precădere tendințele teoretico-metodologice dezvoltate de arheologia preistorică, fără însă a ignora contribuțiile unor autori ce s-au ocupat de alte perioade cronologice, desigur într-o formă sintetică. De asemenea, din motive obiective, ne vom limita doar la prezentarea autorilor care au avut o contribuție majoră la dezvoltarea scheletului teoretico-metodologic al studiului practicilor funerare.

Începuturile arheologiei și a concepțiilor dezvoltate de această disciplină în privința fenomenelor funerare, se leagă de ideile dezvoltate de antropologii secolului al XIX-lea, în special de cele postulate de reprezentanții evoluționismului (Trigger 1981: 142). Arheologii din această perioadă se vor concentra asupra identificării unor explicații etnografice și istorice, bazate în special pe metoda comparativă, în vederea interpretării monumentelor funerare. Exemplele din perioada de 'pionierat' a disciplinei arheologice se leagă de activitatea lui Heinrich Schliemann (1822-1890) și încercările acestuia de a interpreta grupul de morminte de la Micene, precum și demersurile de explicare prin analogie a structurilor megalitice din Europa de vest (Bartel 1982: 35).

Dintre reprezentanții acestei perioade îl amintim pe danezul Christian Thomsen (1788-1865). Acesta, între 1816-1819, folosind modelul evoluționist postulat de filozoful roman Lucretius (conform căruia existau trei epoci succesive, caracterizate de materiile prime utilizate - piatră, bronz și fier), va organiza colecțiile preistorice ale Muzeului Național din Copenhaga. Aplicând criteriul tipologic și cel al asemănărilor stilistice, va grupa obiectele recuperate din morminte, demonstrând pentru prima oară posibilitatea ordonării cronologice a datelor arheologice, fără ajutorul textelor sau a informațiilor orale (Trigger 1981: 140).

John Lubbock (1834-1913) a fost unul din primii arheologi ce s-a ocupat de studiul mormintelor, în special a celor megalitice și tumulare, din diferite zone geografice. Cercetarea arheologică întreprinsă de J. Lubbock a fost dublată de observațiile etnografice existente în privința unor societăți tradiționale. Ideile și cercetările sale sunt puternic influențate de evoluționism, dar conțin și reminiscențe ale determinismului rasial (Trigger 1994: 414). În lucrarea *Pre-historic times, as illustrated by ancient remains, manners and customs of modern savages* (1865), J. Lubbock a elaborat o metodologie de cercetare arheologică a mormintelor și de colectare a datelor oferite de aceste complexe: "*I would particularly urge on those who may in future open any barrows - 1. To record the sex of the person buried; this is more satisfactorily to be determined from the form of the pelvis, than from the skull. In this manner, we may hope to determine the relative position, and the separate occupations (if any) of the two sexes. 2. To observe carefully the state of the teeth, from which we may derive information as to the nature of the food. 3. To preserve carefully any bones of quadrupeds that may be present, in order to ascertain the species, and, in the case of the ox and hog, to determine, if possible, whether they belonged to wild or domesticated individuals*" (Lubbock 1865: 116). De asemenea, este unul dintre primii autori care observă diferențele de tratament funerar în funcție de vârstă, sex și statut social (Bartel 1982: 36). Pentru complexele funerare studiate (morminte megalitice și tumuli), J. Lubbock va descrie tipul de mormânt, modul de dispunere a corpului, orientarea, obiectele de inventar funerar, ofrandele funerare (Lubbock 1865: 83-118). Obiectele descoperite în morminte le considera un indice important privind credința respectivelor comunități într-o existență post-mortem: "*The care with which the dead were interred, and the objects buried with them, have been regarded as proving the existence of a belief in the immortality of the soul, and in a material existence after death*" (Lubbock 1865: 92). De asemenea, trebuie menționat că Lubbock a fost unul din primii arheologi ce au utilizat metode statistice pentru analizarea mormintelor și a obiectelor descoperite în acestea (Lubbock 1865: 30, 99-103, 161-165).

Arheologia cultural-istorică. Pe fondul afirmării naționalismului în Europa, sfârșitul secolului al XIX-lea aduce în disciplina arheologică un declin al ideilor *evoluționiste* și o afirmare a etnicității, ca element major în dezvoltarea istorică și culturală a diferitelor națiuni (Trigger 1981: 145). Cultura este explicată în termeni istorici, încercându-se reconstituirea istorică regională a anumitor evenimente, situații, fapte, contexte etc., stabilindu-se diferențele sau similitudinile dintre acestea (Binford 1972: 213). Schimbările culturale sau anumite progrese, descoperiri, invenții, se datorează migrațiilor sau difuziunii. Această perspectivă se datorează influențelor *difuzionismului*, curent de idei dezvoltat de școala antropologică (Schiffer 1988: 466). Tot acum se pun bazele celui mai rezistent concept al arheologiei preistorice de până astăzi, cel de *cultură arheologică* (Anghelinu 2003: 108).

Acest curent cultural-istoric mai este cunoscut și sub denumirea de arheologie tradițională. În domeniul practicilor funerare, abordarea cultural-istorică va stabili o teorie conform căreia practicile funerare constituie un domeniu intangibil al vieții religioase (Binford 1972: 213; Lull 2000: 576). Această concepție este însoțită de un anumit scepticism în privința identificării unor elemente care să permită reconstituirea aspectelor legate de societatea respectivă (Lull 2000: 576). În general, maniera aceasta de interpretare prezintă sumar elementele de tratament funerar (orientare, poziție etc.), dar are tendința de a descrie amănunțit (uneori excesiv) artefactele din inventarul mormintelor. Acestea sunt folosite pentru încadrarea cronologică a descoperirilor respective. Din această perspectivă obiectele de inventar funerar sunt legate de ideea 'lumii de dincolo', credința în aceasta fiind demonstrată, conform interpretărilor 'clasice', tocmai de existența bunurilor funerare (Ucko 1969: 265).

Arheologia tradițională interpretează simplu și accesibil descoperirile cu caracter funerar, pe baza unor analogii formale cu alte surse istorico-arheologice sau antropologice (Binford 1972: 213; Lull 2000: 576). Modelul descriptiv dezvoltat de reprezentanții acestui curent, se baza pe o filozofie de cercetare pozitivistă. De asemenea, menționăm că unele modele clasice, identifica grupurile de sex ale defuncțiilor în funcție de piesele de inventar funerar (Malinowski 1983: 225).

Dintre reprezentanții acestui curent îl amintim pe Gordon Vere Childe (1839-1956). Fidel difuzionismului, dar păstrând unele influențe evoluționiste (însă, la o manieră diferită de ideile postulate în secolul al XIX-lea) și chiar marxiste (idei preluate din arheologia sovietică), acesta va utiliza intens conceptul *cultură arheologică*, excluzând însă conotațiile naționaliste și rasiste inoculate de Kossinna (Trigger 1981: 145; 1982: 4-17; Peace 1988: 420-427). Pe baza acestui concept va identifica un 'mozaic' de culturi, definite pe baza obiectelor descoperite (Trigger 1981: 145; 1994: 170).

În domeniul practicilor funerare, G. V. Childe va publica studiul *Directional Changes in Funerary Practice during 50.000 years* (1945), în cadrul căruia va încerca să identifice direcția tendințelor cumulative ale 'culturii spirituale', comparabilă cu cea manifestată în cadrul 'culturii materiale' (Childe 1945: 13). Mergând pe același model, G. V. Childe va prezenta sintetic datele funerare din diferite zone geografice, dintr-un interval cronologic mare. Sistemul de analiză se baza pe cinci elemente majore: 1. poziția defuncțiilor; 2. amplasarea mormintelor; 3. obiectele de inventar funerar (acestea fiind împărțite în patru categorii, fiecare cu mai multe subcategorii); 4. monumentele sepulcrale și 5. mormintele regale (Childe 1945: 13-18). Variațiile de tratament funerar (mai ales în privința obiectelor de inventar) sunt legate de stabilitatea sau instabilitatea societăților, de evoluția acestora și progresele tehnologice înregistrate (Childe 1945: 16-18).

În general, ideile lui G. V. Childe pot fi rezumate astfel: ritualurile și concepțiile religioase asociate acestora reprezintă un simplu mecanism ce asigură condițiile necesare menținerii și perpetuării sistemului social (Lull 2000: 576), fără a fi posibilă identificarea unor diferențe de statut social între defuncți, pe baza elementelor de tratament funerar (Childe 1966: 112; Alekshin 1983: 141).

În anul 1969, Peter J. Ucko (1938-2007) publica studiul *Ethnography and Archaeological Interpretation of Funerary Remains* (1969), în care va arăta pericolul reprezentat de utilizarea cazurilor etnografice în interpretarea arheologică a descoperirilor funerare, deoarece situațiile aparent asemănătoare, se datorează unor cauze, credințe sau comportamente distincte, deosebite, diverse, în consecință semnificația lor fiind diferită. Pornind de o serie de exemple etnografice, P. J. Ucko este probabil unul din primii arheologi care sesizează variabilitatea practicilor funerare. Multe dintre observațiile sale depășesc șabloanele paradigmei cultural-istorice. Astfel, analizând problema inventarului funerar va fi de acord cu teoria conform căreia cantitatea de obiecte reflectă 'sărăcia' sau 'bogăția' defunctului, însă sugerează că acest criteriu de analiză (cantitatea) poate reflecta și anumite sancțiuni sociale sau rituale. De asemenea, va demonta teorii specifice arheologiei tradiționale conform cărora *prezența mormintelor implică automat credința în viața de dincolo sau modificarea ritului funerar reflectă o schimbare a credințelor religioase* (Ucko 1969: 262-277). Totuși, după cum observa Brad Bartel, studiul lui P. J. Ucko este dificil de utilizat pentru 'ghidarea' corectă a interpretărilor arheologice, deoarece exemplele etnografice folosite au fost selectate special pentru a sublinia neconcordanțele prezentate (Bartel 1982: 47).

Procesualismul. În anii '60 ai secolului trecut, sub influența disciplinei antropologice (în special a neo-evoluționismului postulat de Leslie White și Julian Stewart), va apărea un nou curent de idei - *procesualismul*, cunoscut și sub numele de *New Archaeology*. Născut ca o alternativă critică la adresa paradigmei cultural-istorice, acesta a marcat momentul în care arheologii au acordat atenție premiselor teoretice și metodologice legate de studiul diferitelor aspecte ale comunităților din trecut.

Scopul principal al acestei abordări a fost înțelegerea cauzelor care conduc la schimbări culturale (*process*) în diferite medii naturale, sociale sau culturale, a oamenilor și activităților acestora (*system*), a determinantelor (*how and why*) care stau la baza anumitor acțiuni vizibile în descoperirile arheologice (Binford 1962: 217-25; Trigger 1984: 277-9; 1998: 103; Dyson 1993: 196-7; Sabloff 2006: 212-17). Dacă arheologia cultural-istorică căuta să identifice 'the indian behind the artefact' (Braidwood 1959: 79), procesualismul va încerca recunoașterea 'the system behind both indian and artefact' (Flannery 1976: 120).

În contextul *New Archaeology*, printre dezbaterile epistemologice pe diferite problematice s-au numărat și practicile funerare. Se va dezvolta astfel conceptul de *Archaeology of Death*, veritabilă sub-disciplină a noului curent procesualist, ce va promova un tip de analiză diferit pentru descoperirile cu caracter funerar (McHugh 1999: 2-4; Lull 2000: 577). Abordarea procesualistă, bazându-se pe demersul sociologic dezvoltat de școala antropologică, pornea de la următorul argument: practicile funerare reprezintă expresia unor realități sociale, acestea putând fi legate de sistemul social al comunităților din trecut, precum și de statutul social al decedaților (Saxe 1970; Binford 1972: 223-39; Tainter 1975, 1978; Brown 1981; Chapman și Randsborg 1981; O'Shea 1984: 8-22; Lull 2000: 577; Chapman 2003).

Majoritatea modelelor de studiu dezvoltate de acest curent s-au bazat pe *deductive explanatory procedures*, acestea conducând la dezvoltarea *multivariate methods* (*cluster analysis, formal analysis, factor analysis* etc.). Acest nou tip de cercetare a fenomenului funerar, bazat pe o perspectivă sociologică, a condus la afirmarea unor concepte teoretice, create pentru înțelegerea corectă a aspectelor sociale din cadrul fenomenelor funerare (McHugh 1999: 2-8).

În general, modelele de analiză dezvoltate de procesualiști au pornit de la ideea conform căreia, mormintele se pretează cel mai bine unei 'anchete' sociale, nu numai pentru că au (uneori) inventar funerar deosebit, care la rândul său poate exprima existența unei ierarhii sociale, a unor indivizi cu statut deosebit, chiar a unor reguli stricte, dar și pentru faptul că sunt rezultatul unui act deliberat de conduită, care poate reflecta existența unor credințe, concepte, temeri, mentalități (d'Agustino și Schnapp 1982: 18; Chapman 1983: 22-27; MacDonald 2001: 705).

Lewis R. Binford, principalul artizan al procesualismului, în lucrarea *Mortuary practices: Their study and their potential* (1971), va fi unul dintre primii autori care va propune o perspectivă teoretică în analiza practicilor funerare. El va demonstra că practicile funerare sunt independente de aspectele cotidiene ale vieții sociale și va arăta că există două componente majore ale situațiilor sociale, ce permite identificarea și evaluarea unor fenomene sociale exprimate de variabilitatea riturilor funerare. Primul element este reprezentat de *persoana socială a defunctului (social persona)* și se referă la identitatea socială din timpul vieții, menținută și recunoscută în momentul morții. Dimensiunea acestui element depinde de gradul de organizare a societăților respective (complexitatea structurilor sociale) și reflectă apartenența la grupa de sex și de vârstă, rangul, poziția ocupată în timpul vieții, în cadrul grupului social, gradul de afiliere și de apartenență la diferite segmente ale grupului. Al doilea element este reprezentat de dimensiunea și compoziția structurii sociale (*social unit*), obligațiile/responsabilitățile celor decedați, corelate cu statutul social al defuncțiilor. L. R. Binford considera că acest factor (*social unit*) determină amplasarea mormintelor în anumite zone și conduce la ritualuri diferențiate (Binford 1972: 225-235).

Această schemă teoretică va fi completată de Joseph A. Tainter. Celor două elemente definite de L. R. Binford (*social persona* și *social unit*), acesta le va adăuga noțiunea de *energy expenditure*, pe baza căreia își va construi un model de analiză (McHugh 1999: 8), influențat de perspectiva impusă de *teoria sistemelor* (Tainter 1978: 130). Termenul de *energy expenditure* reprezenta un concept abstract, ce poate fi tradus ca *energie socială*. Aceasta reprezintă expresia determinată de diferitele evenimente din cadrul grupurilor respective: moartea (fenomen biologic iminent, necontrolat și imposibil de anticipat), înmormântarea (eveniment care privește nu doar pe individ și familia sa, ci întreaga comunitate din care face parte), alte ritualuri. Conform acestei teorii, indivizii cu poziție socială deosebită beneficiau de mai multă *energie socială* exprimată, aceasta fiind reflectată de dimensiunea structurii funerare, de elementele de tratament funerar, durata și complexitatea funeraliilor, cantitatea și calitatea bunurilor funerare depuse (Tainter 1974: 1-2; 1978: 125-127). De asemenea, J. A. Tainter va dezvolta și nuanța noțiunea de *social unit* prin identificarea a alte două trăsături ale sistemului social - *structure (structură)* și *organization (organizare)*. Primul termen, *structura* constă în numărul, natura și modul de articulare al elementelor care compun sistemul social, iar, cel de-al doilea, *organizarea* se referă la ansamblul de reguli, restricții, cutume, tradiții, după care se guvernează și se modifică componentele grupului social (Tainter 1974: 1; 1978: 131).

În lucrarea de doctorat *Social Dimensions of Mortuary Practice* (1970), Arthur Alan Saxe (1935-1999) va utiliza o metodă social-analitică (*formal analysis*) pentru evaluarea și prezentarea atributelor specifice contextelor funerare (Saxe 1970: 32-8, 102-7). Ideile sale vor fi structurate într-un sistem complex de opt ipoteze privind dimensiunea socială a practicilor funerare, organizate în două grupuri: primul tratează modul diferențiat de exprimare a noțiunii de *social persona (persoana socială)* în elementele de tratament funerar; cel de-al doilea grup de ipoteze se referă la modul de reflectare a structurilor sociale în cadrul practicilor funerare (Saxe 1970: 64-5; McHugh 1999: 4). Ipotezele acestea, veritabile exerciții logice, au fost testate utilizând datele funerare din cadrul unor societăți studiate din punct de vedere etnografic (McHugh 1999: 4; Parker Pearson 2001: 29). Cele opt ipoteze postulate de autorul în discuție sunt (Saxe 1970: 64-121):

- *Ipoteza 1.* diferențele dintre *persoanele sociale* sunt exprimate în cadrul funeraliilor prin combinații particulare a diverse elemente de tratament funerar;
- *Ipoteza 2.* structura și complexitatea societății determină modul în care va fi exprimată *persoana socială* a defunctului în cadrul practicilor funerare;
- *Ipoteza 3.* statutul social al defuncțiilor este marcat de cantitatea și calitatea bunurilor funerare depuse;
- *Ipoteza 4.* în funcție de importanța socială a defunctului, modalitatea de reprezentare a *persoanei sociale* a acestuia în cadrul funeraliilor va conține identitatea socială, așa cum este ea concepută de restul comunității;

- *Ipoteza 5.* aceasta leagă modalitățile de combinare a diverselor atribute funerare (descrise prin *degree of redundancy*, în sensul de grad de corelare) de complexitatea organizării sociale;
- *Ipoteza 6.* configurația structurală specifică elementelor funerare, relațiile dintre componentele simbolice (numărul de diferențe/contraste ce le definesc) și semnificația socială a acestor simboluri sunt determinate de complexitatea sistemelor sociale ce le produc;
- *Ipoteza 7.* cu cât societățile au o structură mai simplă, cu atât mai mică este variabilitatea funerară observată în tratamentul funerar aplicat cazurilor particulare (*deviant social personae*, cu referire directă la cazurile de deces datorate bolilor, crimelor, sinuciderilor - considerate situații particulare, excepționale, anormale) și invers;
- *Ipoteza 8.* stabilește relația dintre importanța terenurilor (în sensul de resursă) și folosirea cimitirelor de către grupurile descendente, care prin perpetuarea acestor practici își legitimează prin intermediul celor morți (străbunii) drepturile de control a anumitor resurse.

Acest sistem complex de analiză, bazat pe o structură teoretică solidă și o metodologie bine pusă la punct, era foarte dificil de aplicat unor situații arheologice concrete (Brown 1981: 30).

În aceeași perioadă, Chris Peebles și Susan Kus vor publica studiul *Some Archaeological Correlates of Ranked Societies* (1977), în cadrul căruia vor propune o schemă teoretică de interpretare a anumitor aspecte legate de *persoana socială* a defuncțiilor reflectate în contextele funerare. Pe baza acestor caracteristici particulare de tratament funerar se urmărea identificarea inegalităților sociale existente în cadrul unor societăți complexe. Schema propusă de cei doi autori stabilea două dimensiuni ale conceptului de *persoană socială* (Peebles și Kus 1977: 433-40):

- dimensiunea *subordinate* - ce era exprimată de vârsta, sexul și abilitățile defunctului;
- dimensiunea *superordinate* - ce era indicată de *energia socială* exprimată prin cantitatea și calitatea obiectelor de inventar funerar și a altor simboluri (mai ales așa numitele *simboluri ale autorității*) ce nu aveau legătură cu cele exprimate în cadrul dimensiunii *subordinate*.

Această manieră de studiu va reprezenta una dintre primele încercări ale arheologilor de a surprinde *diferențierile verticale* (în funcție de poziția socială) și *orizontale* (în funcție de vârstă, sex sau etnie) din cadrul unor grupuri sociale (Parker Pearson 2001: 74-6).

Același demers va fi urmărit și de John M. O'Shea, în lucrarea *Mortuary Variability. An Archaeological Investigation* (1984). Acesta reprezintă unul dintre cele mai detaliate și riguroase studii privind variabilitatea funerară, realizat în perioada procesualistă (Parker Pearson 2001: 75). Sistemul realizat de J. M. O'Shea, se baza pe analiza obiectelor de inventar funerar din punct de vedere tipologic¹ și funcțional, dar și pe distribuția acestora în complexele funerare în raport cu corpul defunctului, frecvența sau absența din morminte a unor categorii de obiecte. Toate aceste date au fost raportate la celelalte elemente de tratament funerar (poziție, orientare etc.), la grupele de sex și categoriile de vârstă ale defuncțiilor. Coroborarea tuturor informațiilor obținute conduc la stabilirea unor *diferențieri orizontale și verticale* între membrii comunității/societății, precum și identificarea a trei surse primare privind variabilitatea funerară: *diferențele sociale, variațiile temporale și distincțiile etnice*. În afară de *diferențierile orizontale și verticale*, J. M. O'Shea stabilește și o a treia categorie de diferențiere socială - *special status differentiation*. Această a treia modalitate de diferențiere reflecta circumstanțele decesului (execuție, sinucidere, masacru) așa cum sunt ele vizibile în cadrul descoperirilor funerare - morminte colective, poziții de depunere neobișnuite, absența craniului (decapitări) sau a corpului (cenotafuri) (O'Shea 1981: 41-52; 1984: 32-49, 60-9).

În aceeași perioadă, James A. Brown va publica studiul *The search for rank in prehistoric burials* (1981), în cadrul căruia va prezenta diverse modalități de identificare a poziției sociale în cadrul descoperirilor funerare, acest demers fiind bazat pe o serie de elemente postulate anterior: *energia socială* (J. A. Tainter), simbolurile autorității (C. S. Peebles și S. M. Kus) și structura demografică a practicilor funerare (McHugh 1999: 12). În privința acestui ultim element, J. A. Brown va insista asupra mormintelor de copii cu inventar bogat (mai ales cele ce conțineau simboluri ale autorității), subliniind că acestea indică statutul social (moștenit/transmis) și nu autoritate socială. De asemenea, autorul va atrage atenția asupra dificultăților ce pot apărea în încercarea de identificare a diferențierilor sociale pe baza datelor funerare (Brown 1981: 25-37).

* * *

Din păcate, majoritatea acestor modele de analiză procesualiste s-au bazat pe cazuri particulare din perioade variate de timp, de pe diverse meridiane, raportate excesiv la diferite situații etnografice, fapt ce face dificilă adaptarea/aplicarea lor altor realități arheologice.

Datorită demersului pozitivist, influențat de tradiția filozofică, conceptele dezvoltate de *New Archaeology* au condus la o epistemologie incoerentă, lipsită de o ontologie adecvată necesităților disciplinei, fapt ce îi vor atrage numeroase critici din diferite direcții (Shanks și Tilley 1987: 29-45; 1988: 42-5; Hodder 1995: 2).

Post-procesualismul². A apărut ca un răspuns critic la demersurile 'eșuate' ale arheologiei procesualiste. Acest nou curent de idei a fost influențat de reprezentanții antropologiei interpretative sau simbolice, mai precis de o serie de autori precum Victor W. Turner, Clifford Geertz sau Pierre Bourdieu (Patterson 1989: 556; Hodder 2006: 208).

Apărută la începutul anilor '80 ai secolului trecut, noua mișcare teoretică a fost impusă de o serie de arheologi și antropologi britanici (Michael Shanks, Christopher Tilley, Daniel Miller, Ian Hodder). Bazat pe metode relativiste, post-procesualismul nu va analiza doar elementele materiale provenite din săpăturile arheologice, ci se va apleca spre studiul ideologiei, conceptelor, credințelor, atitudinilor și opiniilor. Acestea reprezintă părți esențiale ale sistemelor culturale, ce trebuie analizate în contextul acestor sisteme, prin aprofundarea și înțelegerea structurilor și funcțiilor fiecărei culturi (Trigger 1986: 5; Kosso 1991: 624-5; VanPool și VanPool 1999: 33-48).

Demersul inițial al acestui curent de idei a condus spre conturarea unei arheologii structural-simbolice, în cadrul căreia contextul este esențial, iar elementele de cultură materială sunt considerate *simboluri* (Schiffer 1988: 471; Kosso 1991: 624-5; VanPool și VanPool 1999: 33-48). Fără a nega existența unei 'dinamici sociale', acest tip de analiză contextuală utilizează metodologia tradițională bazată pe comparații și analogii (inclusiv cu surse etnografice), dar din perspectivă hermeneutică/poststructuralistă, elementele de cultură materială fiind considerate 'texte'³ (Shanks și Tilley 1987: 103-15; Kosso 1991: 624; Hodder 1991: 10-11; 1995: 13-14 VanPool și VanPool 1999: 33-48). Ulterior, această perspectivă interpretativă va fi abandonată chiar de cei care au promovat-o (Tilley 1996: 5-14).

Dacă inițial post-procesualismul s-a rezumat doar la critica modelelor procesualiste, anii '90 marchează momentul de orientare spre reconstrucția metodelor și teoriilor din cadrul disciplinei arheologice și spre o arheologie interpretativă, în sensul revizuirii anumitor puncte de vedere postulate anterior (Hodder 1991: 7-16; 2006: 209-10).

În domeniul practicilor funerare, reprezentanții post-procesualismului s-au axat pe critica la adresa modelelor de analiză postulate de *New Archaeology* (Hodder 1995: 45-9; Lull 2000: 577-8), acestea fiind examinate, completate și corectate: "*Mortuary practices have been treated as a passive reflection of abstract concepts of society and social structure, whereas they should be treated as the arena of activity in which are moulded the institutions through which social relationships are actively brought into being, transformed and terminated through exchanges and alliances*" (Parker Pearson 2001: 84).

Ian Hodder este probabil cel mai cunoscut reprezentant al acestui curent. Practicile funerare sunt analizate de acesta în spiritul doctrinei post-procesualiste, în contextul social, dar din perspectiva ideologiei și simbolisticii. Din punctul său de vedere, funeraliile reflectă o serie de atitudini ale comunității, reprezentând o modalitate de propagandă și manipulare socială, prin intermediul căreia 'actorii sociali' afirmă statutul și prestigiul defuncțiilor, pentru a-și legitima anumite acțiuni/drepturi (Hodder 1990: 72-9, 94-9; 1995: 14, 39-40, 105, 110-1). Practicile funerare nu reflectă direct societatea; ele sunt structurate într-un sistem simbolic ce poate fi manipulat prin intermediul strategiilor sociale (I. Hodder 1995: 109). Elementele de cultură materială (inclusiv obiectele de inventar funerar) sunt considerate simboluri - *symbols in action* (Hodder 1995: 18). Semnificația acestora poate fi identificată doar dacă se admite dimensiunea relevantă a variațiilor (de tratament funerar, de organizare spațială, natura și locația bunurilor funerare etc.) din contextul descoperirilor (Hodder 1995: 109). Simbolurile sunt folosite pentru negociere, manipulare sau propagandă ideologică în cadrul diverselor acțiuni sociale (Hodder 1995: 26, 30). Obiectele pot avea semnificații conceptuale care nu pot fi înțelese doar printr-o 'simplă' analiză funcțională și tipologică sau doar prin stabilirea proprietăților fizice și biologice ale obiectelor studiate (Hodder 1989:250-267; 1995:13-14; 1999:84-88). "*Over space and time, distant from their production, texts and objects can be given numerous meanings in different contexts*" (Hodder 1995:14).

Un alt reprezentant al curentului post-procesualist, cu preocupări importante în domeniul funerar, este Mike Parker Pearson. În lucrarea *The Archaeology of Death and Burial* (1999) acesta va analiza majoritatea problemelor și aspectelor legate de practicile funerare. Elementele funerare sunt tratate în contextul diverselor modele de analiză dezvoltate de-a lungul timpului, de antropologie sau arheologie (Parker Pearson 2001: 1-203). Parker Pearson va sublinia că moartea (ca fenomen natural,

experiență personală și universală, prin care fiecare individ uman va trece) nu reprezintă doar o separare a defunctului de cei rămași în viață și de diferitele aspecte ale vieții sociale. Riturile funerare pot reprezenta o strategie socială prin intermediul căreia se afirmă anumite drepturi politice sau sociale ale anumitor grupuri sau elite. De asemenea, funeraliile pot reprezenta o oportunitate pentru cei rămași în viață pentru menținerea, legitimarea sau consolidarea poziției în societate, pentru preluarea sau moștenirea anumitor drepturi, proprietăți, bunuri sau obiecte. Concepțiile religioase (sau escatologice) permit transformarea simbolică a defuncțiilor în *străbuni* și menținerea acestora în structura societății. Acest fapt permite celor rămași în viață să manipuleze anumite relații din cadrul societății, beneficiind de o legitimare a faptelor prin intermediul relațiilor speciale create de evenimentul funerar. Mormintele și monumentele funerare nu reprezintă doar locul în care se depun rămășițele celor morți sau o formă de marcă simbolică a locului de înmormântare. Acestea reprezintă o componentă reală a vieții sociale și politice, o modalitate de legitimare a anumitor drepturi și de reprezentare material-simbolică a puterii, a autorității, a poziției sociale, un veritabil reper în timp și spațiu pentru generațiile viitoare (Parker Pearson 2001: 193-7). *"Death is never over. Business is always unfinished, because the meaning of the death and of its memory, whether enhanced or not by a monument, will forever be reworked, even by societies distant in space or time from the actual corpse"* (Parker Pearson 2001: 193-4).

Alte contribuții la dezvoltarea perspectivei post-procesualiste asupra fenomenelor funerare le-au avut Michael Shanks și Christopher Tilley. În lucrarea *Social Theory and Archaeology* (1987) aceștia vor analiza diversele teorii și concepte dezvoltate de arheologia procesualistă, criticând cu precădere noțiunile de *social persona* (persoană socială) și *social unit* (unitate socială). Ei vor evidenția carențele acestor concepte, considerându-le neplauzibile și insuficiente pentru definirea unor realități sociale: *"In role theory a number of different roles forming an actor's social persona are held to be enacted in different situations, with the roles changing according to whether they have been ascribed or achieved, and in terms of temporal enactment and context. Various roles may be acted out by any one person (e.g. a bank manager may also be a father and a Conservative Party official). In any role system there may be various degrees of role summation, coherence, dependence or independence, within society or with regard to other roles"* (Shanks și Tilley 1988: 45). Cei doi autori se vor opri asupra mormintelor colective din Suedia și Anglia (*long barrows*) și vor analiza semnificația simbolică a oaselor umane fără conexiune anatomică, prezente în aceste complexe funerare. În acest demers, M. Shanks și C. Tilley s-au bazat pe valoarea simbolică a corpului uman și a modului cum acesta poate fi perceput (partea anterioară/posterioară, simetria stânga/dreapta, partea superioară/inferioară, corp/membre, părți articulate/dezarticulate, bărbat/femeie), dar și pe distincția dintre natură/cultură, individ/grup, limitat/nelimitat. Autorii au sugerat că maniera de grupare a acestor resturi osteologice fără conexiune reflectă ideologia particulară a comunităților respective: *"The regrouping of disarticulated remains, which we identified, incorporates in the expression of symmetry between body parts a denial of asymmetrical relationships in relations of production. In this manner we focused on the possible ideological dimension of the form and nature of material culture, how it may act to naturalize and misrepresent other social practices"* (Shanks și Tilley 1988: 108).

Ulterior, în lucrarea *Experiencing the Past* (1992), M. Shanks va reveni asupra acestei problematice și va sublinia că *"The human body as basic metaphor of social experience. Evocative dramas of death, decay, and the other"* (M. Shanks 1992: 204).

O perspectivă diferită asupra practicilor funerare este prezentată în lucrarea *Theatre/Archaeology* (2001), semnată de Mike Pearson și Michael Shanks. Autorii propun o abordare originală, bazată pe intersecția a două discipline aparent diferite, fără multe elemente comune - teatrul și arheologia. Evenimentul morții este perceput de cei doi autori ca *theatre of death*. Oamenii sunt asemenea unor *actori* ce-și *interpretează* propria identitate pe diferite *scene* metaforice ale existenței, *rolul* continuând și dincolo de moarte. Momentul decesului marchează un nou *act*, ce necesită realizarea unui nou *decor* - mormântul/monumentul funerar. Moartea unui membru al grupului social îi adună pe ceilalți membri ai comunității într-un loc public - *scena*. Acțiunile, reacțiile, gesturile realizate/exprimate de participanții la ceremonia funerară sunt asemenea unei *coregrafii*, cu numeroase *improvizări*. Totuși există o diferență între cei care se implică direct în organizarea diferitelor etape ale ceremoniei - *protagoniștii* și cei care doar participă - *spectatorii*. Interacțiunea dintre cei care privesc și cei priviți (*watchers and watched*) reprezintă o oportunitate pentru discursuri, cântece comune, declarații publice, acte oratorice, propagandă, încălându-se, probabil, codurile zilnice de apropiere și contact dintre indivizi. Interpretarea aceasta poate avea patru axe de manifestare - spațiu, timp, model și detaliu, acestea influențând într-o măsură mai mare sau mai mică

interpretarea din timpul ritualurilor funerare și rezultatele finale ale acestora (Pearson și Shanks 2001: 120-30).

* * *

Ideile, teoriile și conceptele postulate de reprezentanții post-procesualismului au fost contracarate de o serie de autori (procesualiști și nu numai). În opinia acestora, demersul post-procesualist, datorită conceptualizării excesive a anumitor realități arheologice, inserate într-un veritabil cadru metafizic, era incapabil să aprofundeze într-o manieră riguroasă înregistrările arheologice, multe aspecte ale acestor realități arheologice fiind denaturate sau pierdute (Binford 1987: 391-404; Patterson 1989: 555-63). Alte critici au vizat originea și baza filozofică a acestui curent (Johnsen și Olsen 1992: 419-34). De asemenea, va fi criticat și modul de raportare a cazurilor analizate la diverse exemple particulare (mai ales etnografice, la fel ca și procesualiștii), considerându-se că acest demers, prin caracteristicile sale teoretico-metodologice, prezintă mai degrabă un caracter modernist decât post-modernist (Hegmon 2003: 213-34). În domeniul funerar, problema majoră a interpretărilor post-procesualiste este reprezentată de identificarea/interpretarea așa numitelor *manipulări ideologice* și stabilirea *symbolisticii* corecte a anumitor obiecte/fapte/acțiuni, în cadrul descoperirilor arheologice. Diferențierea acestora de alte acțiuni din trecut, ce pot prezenta aceleași caracteristici materiale în cadrul situațiilor arheologice, este dificilă și riscantă, existând posibilitatea creării unei false imagini privind societățile respective (McHugh 1999: 16).

Abordarea marxistă. Materialismul cultural-istoric a exercitat o influență puternică asupra arheologiei, baza ideologică a acestor influențe fiind inițial reprezentată de lucrările lui K. Marx și F. Engels, iar mai apoi de cele ale antropologiei marxiste franceze - Godelier, Miellassoux, Terray, Rey ș.a. (Schiffer 1988: 466; Bloch 1999: 410-13; Friedman și Rowlands 2006: 163-9).

Marxismul percepea formele sociale și culturale ca un produs al relațiilor economice, structura/evoluția socială fiind influențate de dezvoltarea forțelor de producție și de competiția indivizilor pentru satisfacerea necesităților economice. Influența avută de lucrările lui L. H. Morgan asupra doctrinei marxiste, vor impune în domeniul evoluției sociale o perspectivă evoluționistă (Tolstoy 1952: 8-16; Bloch 1999: 410). Marxiștii acordă o atenție deosebită conceptelor gen *muncă*, *producție* sau *clase sociale*. Modul de articulare a structurilor sociale este determinat de progresul tehnologic, de diviziunea socială a muncii și de modul de distribuție a produselor sociale rezultate din diversele activități de producție. Viața economică condiționează organizarea și evoluția socială (Fluehr-Lobban 1979: 341-8; Kohl 1981: 89-101, 105-12; Trigger 1986: 14-15; Shanks și Tilley 1988: 165-75; Earle 2000: 43-5; Matthews et al. 2002: 109-30; Friedman și Rowlands 2006: 163-9).

Doctrina marxistă s-a afirmat inițial în arheologia sovietică din perioada lui Stalin, prin promovarea unei scheme de evoluție socială uni-liniară, derivată din opera lui F. Engels (Trigger 1982: 4-6). Ulterior, ideile marxiste vor fi transmise în Europa Occidentală de Gordon V. Childe (Trigger 1971: 323; 1982: 4-7; Peace 1988: 417-21). Primele contacte ale acestuia cu doctrina marxistă, s-au datorat vizitei în U.R.S.S. din 1935 (Trigger 1982: 4). G. V. Childe a fost influențat mai ales de ideile arheologului Tretyakov (Childe 1942: 130-36; Binford 1968: 269). Deși a utilizat unele concepte marxiste (*revoluție*, *matriarhat*, *diviziunea muncii*, *clase sociale*), G. V. Childe nu a fost un marxist propriu-zis; aceste concepte au fost integrate în cadru unor demersuri funcționaliste de influență durkheimiană, susținute de perspectiva evoluționistă și de cea difuzionistă (Kohl 1981: 91). Aceste idei marxiste, dublate de o serie de lucrări ale unor antropologi marxiști din Franța (Godelier, Miellassoux ș.a.), vor conduce în perioada '60 – '70 la afirmarea și completarea acestui curent de idei în arheologia din Europa de Vest și din America Latină (Trigger 1982: 5-6; Politis 2003: 246, 251-2; Friedman și Rowlands 2006: 165-8).

În domeniul practicilor funerare arheologia marxistă va dezvolta o perspectivă teoretică particulară. Aceste puncte de vedere sunt sintetizate în studiul *Death and Society: A Marxist Approach* (2000), semnat de Vincent Lull. Conform acestuia, tratamentul funerar variază în funcție de condițiile economice din societate: mormintele și tot ce este legat de acestea sunt rezultatul activităților economice ale indivizilor în viață, demonstrând capacitatea de producție a comunităților respective. Ritualurile reflectau mentalul colectiv. Defuncții, deși nu mai făceau parte din sistemul productiv al societății, erau incluși în acesta deoarece, funeraliile implicau anumite consumuri economice. Diversele bunuri depuse alături de cei morți sunt percepute ca o investiție a societății - un fel de omagiu, tribut sau o formă de mascare a inegalităților sociale, fără a exista intenția de-a reflecta statutul social. Existența unor morminte cu inventar funerar bogat denotă o viață economică prolifică, în timp ce

mormintele fără inventar sau cu inventar sărac sunt expresia unei economii modeste. Aceste aspecte economice implică studierea în paralel a cimitirelor și așezărilor. Marxiștii nu neagă existența unor 'asimetrii sociale' între membrii grupului/societății, dar consideră dificil demersul de identificare a structurii sociale prin intermediul datelor arheologice. Variațiile de tratament funerar nu reflectă diferențele de ordin etnic sau politic dintre indivizi, ci sunt doar o expresie a grupurilor socio-economice (sau socio-ideologice) din comunitate, considerate conform concepțiilor marxiste categorii sau clase sociale (Lull 2000: 578-80).

Arheologia evoluționistă (cunoscută și sub numele *Darwinian archaeology* sau *selectionists*) a apărut sub influența teoriilor neo-evoluționiste promovate la mijlocul secolului al XX-lea, de o serie de antropologi precum Leslie White și Julian Stewarts. Definite la începutul anilor '80 (mai ales datorită lucrărilor lui Robert C. Dunnell), ideile arheologiei evoluționiste se apropie, într-o oarecare măsură de concepțiile altor curente teoretice din Statele Unite (*evolutionary ecology*, *behavioral archaeology*, *evolutionary biology*); însă, în același timp, își delimitează clar programul de cercetare față de alte curente de idei. În principal, arheologia evoluționistă revendică vechea teorie darwinistă, considerând că eșecul unor demersuri anterioare (spre exemplu evoluționismul antropologic) s-a datorat aplicării incorecte a acestei teorii fenomenelor culturale. Evoluția culturală este considerată similară cu evoluția biologică, aceasta fiind bazată pe selecția naturală, transmisii culturale, modele comportamentale (Leonard și Jones 1987: 199-216; Rosenberg 1994: 307-13; Schiffer 1996: 643-59; 1999: 166-8; Dunnell 1999: 243-8; Dunnell și Greenlee 1999: 376-90; Madsen et al. 1999: 251-2; Hegmon 2003: 213-16; Shennan 2006: 58-63).

În domeniul funerar, contribuțiile arheologiei evoluționiste nu sunt numeroase. În schimb conceptele teoretice postulate de aceasta au condus la construcții noi în privința interpretării practicilor și fenomenelor funerare. În general, arheologia evoluționistă furnizează explicații complementare celor oferite de teoriile procesualiste și marxiste (MacDonald 2001: 712).

Baza acestor construcții teoretice o constituie determinatele comportamentale, fenomenele naturale și factorii biologici. Fenomenele funerare sunt analizate global, mai ales din perspectiva evoluției practicilor funerare sau doar a anumitor elemente de tratament funerar (de exemplu obiectele de inventar funerar) (Dunnell și Greenlee 1999: 376-390; Madsen et al. 1999: 251-2).

Kimberly D. Kornbacher s-a ocupat de evoluția arhitecturii monumentale și a complexelor funerare din Peru, în contextul mediului natural și a schimbărilor climatice. Analiza aceasta s-a bazat atât pe datele arheologice existente, cât și pe cele geologice, geo-morfologice, climatologice, palinologice, arheozoologice, toate acestea conducând la conturarea mediului natural și cultural. K. D. Kornbacher va arăta că schimbările climatice și anumite fenomene naturale (de exemplu fenomenul El Niño) influențează evoluția comunităților umane, indivizii umani fiind nevoiți să se adapteze la alte condiții de mediu. Toate acestea conduc la modificarea comportamentelor funerare (Kornbacher 1999: 282-310).

Un alt reprezentant al acestui curent este Douglas H. MacDonald. În studiul *Grief and burial in the American Southwest: The role of evolutionary theory in the interpretation of mortuary remains* (2001), va arăta că valoarea activităților întreprinse de comunitate și potențialul biologic al indivizilor reprezintă determinatele ce contribuie la variația obiectelor de inventar funerar; conform acestui model unii indivizi din comunitate, cu potențial mare de reproducere (de exemplu adulții tineri), beneficiau de numeroase obiecte de inventar de calitate, datorită sentimentelor (măhnire, milă, durere, regrete), provocate de moartea acestora, celor rămași în viață. Factorii biologici reprezintă determinante culturale universale (MacDonald 2001: 704-13).

Sarah Sterling va aplica perspectiva evoluționistă asupra monumentelor și practicilor funerare din Egipt (perioadele Predinastică și Dinastică). Coroborând datele arheologice cu cele geomorfologice, hidrologice și climatice, autoarea va stabili că momentul ridicării piramidelor de la Giza corespunde scăderii nivelului Nilului și a reducerii fenomenelor de inundație (Sterling 1999: 328-33). De asemenea, S. Sterling va analiza comparativ o serie de cimitire din perioadele Predinastică și Dinastică, în raport cu factorii biologici și naturali, în vederea stabilirii legăturii dintre rata mortalității și perioadele instabile din punct de vedere al fenomenelor naturale. Astfel, autoarea observă că în perioada Predinastică rata mortalității infantile, juvenile și a adulților tineri era mult mai ridicată decât în perioada Dinastică. Datele respective sunt puse în legătură cu fenomenele de inundație din perioadele mai vechi, acestea din urmă determinând o mortalitate ridicată în rândul indivizilor tineri, puțin adaptați la mediul înconjurător (Sterling 1999: 333-40).

Școala arheologică germană: tradiție și conservatorism⁴. Începuturile disciplinei arheologice se leagă organic de demersurile etnologiei și antropologiei culturale, mai precis de

conceptele *Völkerkunde* (*știința popoarelor*) și *Volskunde* (*știința poporului* - cu referire directă la poporul german). Demersul acesta va viza reconstituirea civilizației originare (*Urkultur*), fiind bazat pe o *abordare intuitivă* (la fel ca și antropologia germană din aceeași perioadă). Cultura va fi definită pe baza unei polarități între *material* (cultură materială) și *spiritual* (cultură spirituală), care tinde să oblitereze studiul organizării sociale (Conte 1999: 270).

Începutul secolului al XX-lea marchează în Germania, la fel ca și în restul țărilor europene, afirmarea naționalismului și preocupările pentru reconstituirea unei istorii naționale. În acest context, arheologia germană recurge la demersul istorico-cultural. Acum se remarcă activitatea lui Gustaf Kossinna (1858-1931) principalul promotor al conceptului de *cultură arheologică* (Kossinna 1936: 6-149;), utilizat de autor pentru a sublinia puritatea biologică și etnică a rasei germane, dar și pentru a demonstra existența acesteia în Europa încă din timpuri imemorabile (Trigger 1981: 145; 1986: 3; Härke 1991: 188). Perioada nazistă va reprezenta punctul culminat al naționalismului și rasismului german, arheologia reprezentând un instrument în promovarea și justificarea acestor idei. Acum se nasc o serie de teorii ce vor marca arheologia germană - teza rasei ariene sau cea a dominației germane (Hawkes 1942: 125-6; Dyson 1993: 203; Arnold și Hassmann 1995: 70-81).

Ulterior, după 1950, școala germană va urma un model teoretic marcat încă de demersul tradițional - *cultural-istoric* -, încorporând însă și unele concepte difuzioniste sau neomarxiste. Aceasta va fi marcată și de dezvoltarea școlii critice, demersul respectiv fiind reflectat mai ales de respingerea doctrinei naționalist-rasiste promovate de Kossinna. Cercetarea se concentrează asupra metodelor de săpătură arheologică, de înregistrarea datelor arheologice, descrierea, și clasarea artefactelor (mai ales pe criterii cronologice și tipologice); situațiile arheologice sunt interpretate pe baza modelelor comparative (culturale și cronologice), iar schimbările prin explicații difuzioniste. Aparent, arheologia germană va fi receptivă la tendințele și dezbaterile teoretico-metodologice din lumea anglo-americană, cu toate că reacțiile sale, puține la număr, vor fi timide și lente. Deși școala germană a dezvoltat chiar foarte de timpuriu o școală critică, trebuie precizat că majoritatea discuțiilor teoretice din cadrul arheologiei germane vizează subiecte clasice, precum principiile periodizării cronologice, conceptul de cultură arheologică sau caracteristicile particulare ale surselor arheologice. Astfel, arheologia germană a rămas fidelă aceluia *anticarism patriotic* ce încă o caracterizează (Klejn 1977:5-27; 1980: 523-4; Wylie 1985:134; Härke 1989: 185-91; 1991: 188-91; 2000: 369-72; Arnold și Hassmann 1995: 70-5; Gramsch 2006: 1-15).

Domeniul funerar ocupă un loc aparte în cadrul preocupărilor școlii arheologice germane. Încă de la începutul a secolului al XX-lea, studiile privind problematica funerară au fost tributare unor elemente precum cronologia sau etnicitatea, specifice tradiției germane, obiectele de inventar funerar reprezentând baza acestor demersuri. Aceste acțiuni s-au bazat, implicit și explicit, pe două premise majore: cea *religioasă* (ritualul funerar este determinat de credințele religioase în viața de dincolo; credința în aceasta era demonstrată tocmai de obiectele ce se depuneau odată cu defunctul) și cea *cutumiară* (obiectele personale ale defunctului reprezentau o proprietate inalienabilă și în consecință erau depuse cu acesta în mormânt). Începând cu 1960, această manieră de interpretare va fi criticată, accentuându-se preocupările legate de surprinderea unor aspecte sociale din cadrul complexelor funerare. Însă, acest demers va fi bazat tot pe analizarea bunurilor funerare, dar din perspectivă calitativă, cantitativă și tipologică, la care se adaugă modul de distribuție a obiectelor în raport cu corpul defunctului. De asemenea, în paralel se dezvoltă și o metodologie de studiu ce se axează pe studiul mormintelor/monumentelor funerare (din perspectiva dimensiunilor, dar și a amenajărilor funerare existente) și a datelor antropologice oferite de scheletele descoperite în morminte. Ulterior, se va manifesta tendința de analizare spațială a mormintelor din cadrul necropolelor. Începând cu anii '90 ai secolului trecut, arheologia funerară germană va prelua unele concepte/idei din cadrul unor curente teoretico-metodologice anglo-americane (de exemplu din post-procesualism - obiectele de inventar pot avea semnificație simbolică). De asemenea, se va manifesta un interes deosebit pentru reluarea unor probleme anterioare (religia sau etnicitatea), dar într-o manieră nouă de interpretare. Spre deosebire de curentele angloamericane, școala arheologică germană nu va utiliza metodele etnoarheologice, dar se va raporta la sursele istorice, texte, documente, inscripții. Cele două programe de cercetare a practicilor funerare (cel german și cel anglo-american) s-au dezvoltat în paralel (Härke 1989: 185-91; 1997: 19-25; 2000:369-79).

Școala arheologică franceză: izolarea continentală⁵. Spre deosebire de arheologia anglo-americană care a avut numeroase preocupări teoretico-metodologice, prezentate sintetic anterior, școala franceză a rămas nereceptivă la aceste tendințe.

Începuturile arheologiei franceze se leagă de primii colecționari de obiecte antice din secolul al XVIII-lea, iar mai apoi de activitatea unor nume precum Jean-François Champollion sau Paul-Émile Botta, care vor contribui la nașterea unor noi discipline (egiptologia și asiriologia) (Cleuziou et al. 1991: 93). Sfârșitul secolului al XIX-lea va fi marcat de tendințele evoluționiste, pentru ca mai apoi, între începutul și mijlocul secolului al XX-lea, arheologia franceză să fie dominată de paradigma cultural-istorică.

Anul 1950 va marca o schimbare, datorită contribuțiilor lui François Bordes și afirmarea conceptului de *tipologie sistematică*. Acesta reprezenta un model diferit de maniera de analiză anterioară (bazată doar pe *fossiles directeurs*), promovând metode de diagnoză calitative, cantitative și tehnologice (Audouze și Leroi-Gourhan 1981: 170-1). Totuși, acest demers nu depășea barierele convenționale ale descriptivismului cultural-istoric. La puțin timp după demersul lui F. Bordes, G. Laplace va prezenta un alt model de analiză (*tipologia analitică*), legitimat prin proceduri preluate din cadrul disciplinei statistice. Sistemul metodologic propus de G. Laplace a fost dublat de un model teoretic (ce conținea germenii viitorului demers analitic), bazat pe compararea proceselor culturale cu evoluția biologică și pe respingerea teoriilor difuzioniste (Klejn 1977: 6). Demersul acestui autor ocupă un loc singular în cadrul arheologiei franceze, modelul său fiind primit cu scepticism, iar ulterior respins (Klejn 1977: 6; Audouze și Leroi-Gourhan 1981: 172).

Adevăratul moment de cotitură din cadrul școlii arheologice franceze este reprezentat de activitatea lui André Leroi-Gourhan. Acesta va trasa trei direcții de dezvoltare ulterioară a disciplinei arheologice franceze: prima direcție consta într-o reconsiderare a metodelor/strategiilor de săpătură, dublate de-o abordare etnologică a cercetărilor de teren (Audouze și Leroi-Gourhan 1981: 172; Leroi-Gourhan 1992: 17-23; Audouze 1999: 76); cea de-a doua direcție propunea o analiză structurală a datelor legate de relația dintre vestigiile arheologice, plecând de la natura și poziția lor (metodă cunoscută și sub denumirea de *analiză spațială*), în vederea interpretării corecte și coerente a surselor arheologice (Audouze și Leroi-Gourhan 1981: 172-3; F. Audouze 1999: 76); ultima direcție de cercetare dezvoltată de Leroi-Gourhan este cea *tehnomoρφologică*, care și propunea studierea omului prin prisma materialelor pe care le folosea și a modului în care le prelucra - un veritabil determinism tehnologic și funcțional (Audouze și Leroi-Gourhan 1981: 173; F. Audouze 1999: 76-7).

După 1960 arheologia franceză va urma aceste direcții trasate, toate eforturile concentrându-se asupra metodelor de săpătură, de colectare și de înregistrare a datelor arheologice. Paralel se manifestă un demers de aplicare în cercetarea arheologică a unor metode specifice altor discipline (arheozoologia, paleoantropologia, palinologia, carpologia, fotografia aeriană etc.), care să ofere date complementare celor rezultate din săpăturile arheologice. De asemenea, în arheologia franceză din ultimii 50 de ani, se va manifesta tendința spre studiul tehnologic, morfologic și funcțional a diferitelor categorii de artefacte, dublate de aplicarea unor metode pluri-disciplinare - petrografia, metalografia, arheologia experimentală (Audouze și Leroi-Gourhan 1981: 174-82).

Anii '80 ai secolului trecut vor reprezenta un moment de cotitură în istoria arheologiei franceze, pe fondul unor circumstanțe economice și politice favorabile acesteia (Cleuziou et al. 1991: 107). Acum încep să se nască puncte de vedere noi (unele dintre ele originale, altele influențate de cadrul teoretico-metodologic global), printr-o serie de autori precum Alain Schnapp, Jean-Paul Demoule, Jacques Cauvin, Anick Coudart etc. Deși, multe dintre punctele de vedere postulate nu ating acuratețea tendințelor teoretice anglo-americane, totuși acestea reprezintă un pas înainte (Cleuziou et al. 1991: 108-18).

După 1990 situația arheologiei franceze se menține în același registru, cu toate că spectrul teoretic se lărgeste (într-un ritm lent însă). Astfel, în articolul 'Is post-processualism bound to happen everywhere? The French case' (1999), A. Coudart va face o analiză critică a cadrului general al arheologiei franceze și condițiilor/cauzelor (societatea, mentalitatea, tradiția) ce au stat la baza izolării teoretice a acesteia (Coudart 1999: 161-7). De asemenea, în lucrarea 'Le sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie' (2008), Laurent Olivier va propune o reinterpretare a disciplinei arheologice, prin intermediul reflecției timpului, prezentând totodată relațiile dintre cultura materială, timp și memorie.

În domeniul practicilor funerare, școala arheologică franceză este marcată de convergența dintre disciplinele culturale și cele biologice, prin contribuția comună a arheologiei și antropologiei fizice, tendință denumită *Arhéologie de la Mort* sau *L'Anthropologie «de terrain»* (Duday și Vandermeersch 1982: 7; Crubézy et al. 1990: 5-8; Duday et al. 1990: 29-47; Duday 2006: 30-3).

Modelul de analiză francez se bazează pe trei direcții de studiu (Crubézy 2000: 10):

- *lumea celor morți* - vizează analiza modului de depunere a cadavrelor, elementele de tratament funerar și amenajările funerare;
- *lumea celor vii* - urmărește datele obținute din studierea scheletelor pentru stabilirea caracteristicilor biologice, morfologice, metrice și patologice ale populației respective, acestea putând indica informații referitoare la alimentație, modul de viață, boli sau anumite practici medicale specifice respectivilor indivizi; de asemenea, această direcție vizează și cultura materială, în sensul studierii *artefactelor* din morminte din punct de vedere tehnologic, tipologic, morfologic și funcțional, în vederea identificării tehnicilor de realizare, a materiilor prime utilizate, a surselor de materii prime și a modalităților/căilor de distribuție a acestora etc.;
- *evoluția populației* - aprofundează și coroborează datele obținute din studiul scheletelor, în vederea stabilirii elementelor morfologice comune unor populații și anumite aspecte paleodemografice (de exemplu rata mortalității infantile, speranța de viață ș.a.m.d.).

Descoperirile funerare sunt prezentate descriptiv, detaliindu-se elementele de tratament funerar și cele legate de amenajarea spațiului/monumentului funerar, la care se adaugă datele antropologice. Obiectele de inventar funerar sunt prezentate din perspectivă cantitativă și calitativă, fiind analizate tehnologic, tipologic, morfologic și funcțional, constituind în același timp elemente de încadrare culturală și cronologică. De asemenea, se consideră că practicile funerare evoluează odată cu civilizația. Reprezentanții școlii arheologice franceze sunt rezervați în privința relației dintre practicile funerare (pe care le consideră un element al *vieții spirituale*) și manifestările religioase (Treuil 1983: 424-59; Leroi-Gourhan 1992: 142-3; 1995: 37-65; Crubézy 2000: 8-53; Masset 2000: 55-83). *"Este greu de analizat, chiar pentru popoarele ce încă există, partea de spiritualitate implicată de practicile funerare, dar cert este că evoluția lor corespunde dezvoltării unei afectivități în exclusivitate umană (...). Afectivitatea față de cei morți aparține unor straturi mai profunde ale comportamentului psihic și în societățile actuale, atunci când suprastructurile religioase se pierd, practicile funerare nu-și scad cu nimic importanța"* (Leroi-Gourhan 1983a: 165).

Tipologia funerară dezvoltată de arheologia franceză se bazează pe fapte, gesturi, practici (identificate în teren, în săpăturile arheologice pluri-disciplinare) nu pe rituri sau ritualuri (elemente considerate exclusiv legate de viața religioasă) (Crubézy 2000: 14-28).

Existența unor structuri sociale și a unor ierarhii în cadrul comunităților sunt acceptate, acestea fiind indicate de cantitatea și calitatea obiectelor de inventar funerar, precum și de modul de elaborare a mormântului/monumentului funerar (Clottes 1982: 68-76; Treuil 1983: 455; Jeunesse 1997: 111-27).

Au existat totuși și excepții de la acest program strict de cercetare al școlii de arheologie funerară franceze. Amintim în acest sens articolul 'The Hochdorf 'princely' grave and the question of the nature of archaeological funerary assemblages' (1999), în care L. Olivier realizează un studiu interesant privind mormântul 'princiar' de la Hochdorf, despre perspectivele temporale multiple 'construite' în cadrul acestui complex funerar, despre modalitățile în care sunt integrate 'techno-time with social time'. De asemenea, un loc aparte îl ocupă analiza efectuată asupra inventarelor funerare, natura acestora, modalitățile de integrare și exprimare etc (Oliver 1999).

Școala arheologică română. Încă de la începuturile sale, arheologia s-a dezvoltat ca o prelungire organică a intereselor națiunii moderne române și se leagă de căutarea, formarea și afirmarea identității naționale (Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; Anghelinu 2006: 17). Arheologia a urmat istoria în demersul de legitimare a statului național și de căutare a originilor poporului român, devenind un instrument politic și ideologic, oferind argumente pe care ideologia națională încearcă să le înglobeze în tendința sa de a fixa rădăcinile națiunii cât mai adânc în trecut (Popovici 2000: 18; Anghelinu 2003: 101-3; Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; 2006: 60-2).

Pe fondul acumulării unui volum tot mai mare de informații arheologice, datorită numeroaselor săpături arheologice întreprinse de Vasile Pârvan și discipolii acestuia, dar și datorită climatului intelectual generat de debutul 'noi școlii' pozitivistice din istoriografie, primele decenii ale secolului al XX-lea conduc spre cristalizarea școlii românești de arheologie (Anghelinu 2003: 134-7). Contactul și comunicarea cu arheologia germană, datorită săpăturilor întreprinse de unii specialiști germani (H. Schmidt, L. Frobenius, C. Schuchardt) în unele situri din România, la care se adaugă bursele de specializare în această țară ale unor arheologi români (V. Pârvan, I. Andrieșescu, I. Nestor), vor asigura cadrul pentru implementarea principiilor de studiu ale școlii cultural-istorice germane și asimilarea conceptelor și terminologiei dezvoltate de aceasta (Anghelinu 2003: 120, 129, 135-6). Astfel, arheologia românească va fi dominată încă de la început de abordarea tradițională -

cultural-istorică, bazată pe o filozofie de cercetare pozitivistă și empiristă, conceptele și reflexele interpretative (bazate pe comprehensivitatea comportamentelor umane și pe analogiile cu timpurile istorice) fiind preluate din câmpul istoriei (Anghelinu 2006: 17-18).

Perioada postbelică este marcată de afirmarea noului regim politic - comunismul, acesta influențând inerent și disciplina arheologică. În cadrul acesteia se vor promova principiile materialismului dialectic și istoric, discursul național fiind aparent suspendat, până spre mijlocul anilor '60, când se produce desprinderea politică din sfera sovietică (Anghelinu 2003: 175-9; Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; 2006: 62-3). Marxismul se va suprapune peste profilul cultural-istoric al arheologiei românești. Noua teorie de nivel general, bazată pe evoluționism și pe conceptele ideologice postulate de F. Engels, va aduce interesul pentru societate și economie, ocupând în cadrul arheologiei românești un spațiu interpretativ gol, până atunci (Anghelinu 2003: 182-90, 197-200; 2006: 18-19). Însă, interpretările marxiste dezvoltate în literatura de specialitate 'autohtonă' au constat doar în "*afirmații lipite mecanic la începutul sau sfârșitul unor lucrări de arheologie absolut tradiționale*" (Dragoman 2006: 132).

"Respectând - fără să vrea - disjuncția creată deja în perioada interbelică între teorie și practică, marxismul va prelua doar domeniul (deja artificial izolat), al teoriei, unde adeziunea obligatorie la versiunea simplificată a marxismului va împiedica adevărate interpretări marxiste: se prelua litera, și nu spiritul acesteia" (Anghelinu 2006: 19).

După 1965, în societate, cultură, politică, dar și în arheologie, va avea loc o reluare treptată a discursului național necesar legitimării unui comunism românesc, ferit de ingerințele sovietice, fapt ce conduce inerent la consolidarea vechilor premise cultural-istorice; în paralel, pe fondul de relaxare a ideologiei oficiale, se va manifesta un dezinteres crescând față de ideile marxiste (Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; Anghelinu 2003: 208). Arheologia, percepută ca 'știință auxiliară' a istoriei, devine un instrument de propagandă a discursului național și contribuie, în spiritul ideologiei trasate/impuse de către Partidul Comunist Român, la edificarea societății socialiste din România (Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; 2006: 64-5).

Metodologia de lucru a disciplinei arheologice rămâne ancorată conservatorismului cultural-istoric, pozitivist, dublată pe plan instituțional de perpetuarea modelului ierarhic și empirist anterior (Anghelinu 2003: 239-44). Definierea de noi *culturi* sau *aspecte culturale*, fazele și evoluția acestora, bazate pe caracteristicile materialelor ceramice (*fosile directe*), descriptivismul excesiv al obiectelor arheologice și ordonarea acestora pe criterii tipologice, culturale și cronologice, explicarea unor schimbări surprinse în contextul cercetărilor arheologice prin fenomene difuzioniste (migrații, aporturi populaționale) ș.a.m.d., sunt doar câteva elemente specifice acestei perioade (Niculescu 2002: 211-12; Anghelinu 2003: 208-17; 2006: 17-18; Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; 2006: 66-7).

Pe acest fond, se vor afirma timid și primele cercetări interdisciplinare. Antropologia (prin O. Necrosov, D. Nicolăescu-Plopșor ș.a.) și arheozoologia (S. Haimovici, Al. Bolomey, M. Udrescu, G. El Susi) au reprezentat primele discipline la care arheologia românească a făcut apel, încă din anii '50. Au urmat apoi palinologia, paleobotanica, arheometria ș.a. (Anghelinu 2003: 217-26; 2006: 20-2; Bălășescu 2006: 77-8; Comșa 2006: 66-8; Daisa 2006: 88-91; El Susi 2006: 74; Ursulescu 2006: 34-5). Tot la jumătatea secolului al XX-lea apar și primele preocupări față de metoda de datare absolută - C14, meritul în asumarea acestei metode noi în arheologia românească revenindu-i lui Vl. Dumitrescu (Dumitrescu 1958a: 162-70; 1974: 23-39; Monah 2006: 101-3). "*În ciuda încercărilor specialiștilor auxiliari, uneori eroice și foarte coerente (cum este cazul celor ale Al. Bolomey), aceștia nu reușesc să modifice sistemul de prelevare a informației arheologice. Documentația destinată lor provenea ca un pandant al recuperării celei cu adevărat relevante, ceramica sau utilajul litic: pluridisciplinaritatea este un instrument onorabil, dar colateral obiectivelor de cunoaștere și, mai ales, mijloacelor de legitimare a prestigiului în cadrul comunității disciplinare*" (Anghelinu 2006: 21).

După 1990, deși discursul naționalist se estompează, mai ales datorită reorientării puterii politice spre alte obiective, structura tradițională a arheologiei românești se perpetuează (Dragoman și Oanță-Marghitu 2003), "*(...) inerent, însoțită de o conservare a metodelor de cercetare și a tehnicilor de săpătură*" (Anghelinu 2003: 271). Schimbările datorate modificării regimului politic din România sunt vizibile mai ales la nivel instituțional, legislativ și administrativ, nu și în practica arheologică. În general, metodele de cercetare rămân cele specifice arheologiei pozitvistice, adică diagnosticarea culturală și cronologică a fenomenelor arheologice, descrierea și ordonarea materialului, la care se adaugă unele idei difuze de sorginte marxistă, sub forma accentuării determinismului economic. Acest cadru 'teoretico-metodologic' este însoțit de o respingere vehementă a ideilor, conceptelor și teoriilor dezvoltate de curentele anglo-americane, la această tendință adăugându-se absența criticilor și a

dezbatelor privind disciplina arheologică (Anghelinu 2003: 247-57; Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; 2006: 67-71).

Totuși, în ultimii 10 ani se observă demararea unor demersuri critice la adresa arheologiei din România (Monah 1999: 151-8; Niculescu 2000: 203-50; 2002: 209-31; Popovici 2000: 17-22; Curta 2002: 5-25; Anghelinu 2002: 39-49; 2003; 2006: 16-24; Gheorghiu 2003: 170-1; Dragoman și Oanță-Marghitu 2003; 2006: 57-72; Dragoman 2006: 131-48; Palincaș 1997: 17-25; 2006a: 25-9; 2006b: 7-47), acestea reprezentând, pe de-o parte, o necesitate stringentă, iar pe de alta "*primul pas logic al oricărei încercări de redimensionare a misiunii științifice și culturale a arheologiei (...)*" (Anghelinu 2003: 263).

În același timp, se constată o preocupare pentru perfecționarea și îmbunătățirea tehnicilor de săpătură și înregistrare (Randoin et al. 2000: 199-234; Popovici 2002: 8-15; 2006: 43-47). Demararea unor proiecte internaționale (*Hârșova tell, Southern Romanian Archaeological Project, Uivar* etc.), cu un caracter pluridisciplinar, conduc la adoptarea unor metode moderne de cercetare arheologică, dar deschid drumul spre cunoașterea unor noi aspecte ale comunităților preistorice - paleomediu, habitat, strategii de procurare și gestionare a resurselor alimentare, fenomene post-depoziționale, surse de materii prime, distribuția spațială a așezărilor și relațiile dintre acestea, aspecte comportamentale ș.a.m.d. (Bailey și Andreescu 1998; 2001; Randoin et al. 2000: 199-234; Bailey et al. 2002: 349-55; Popovici 2002; 2006: 43-7; Andreescu 2003; 2005b: 141-50; Haită 2003; 2006: 97-100; Schier și Drașovean 2004: 145-230; Bălășescu 2006: 77-80; Radu 2006: 81-4). De asemenea, în ultimii ani se constată încercările de organizare a unor proiecte interdisciplinare bazate doar pe participarea specialiștilor români⁶ (Marinescu-Bîlcu et al. 1997: 35-144; 1998: 93-114; Popovici 2003; Andreescu 2004, 2005a, 2006, 2007).

Studiul practicilor funerare⁷ se înscrie în aceleași auspicii nefericite ale paradigmei cultural-istorice. Primele cercetări sistematice ale școlii arheologice românești vor conduce și la identificarea unor complexe funerare sau a unor oase umane dispersate/izolate. Acestea sunt tratate în contextul săpăturii arheologice, beneficiind de aceeași manieră de prezentare ca și celelalte descoperiri (Dumitrescu 1925: 38; Miloia 1934: 172, 179; Nestor 1937: 16; Berciu 1939: 70-1; Mătasă 1946: 43; Rosetti 1934: 20-1). În unele cazuri (*Aldeni-Gurghiul Balaurului* - Gh. Ștefan, *Sultana-Malu Roșu* - I. Andrieșescu, *Glina-La Nucii* - M. Petrescu-Dâmbovița), aceste descoperiri (mai ales oasele izolate) nu vor fi publicate împreună cu celelalte descoperiri, datorită unor cauze diferite (de exemplu, oasele recoltate de I. Andrieșescu de la *Sultana-Malu Roșu*, vor fi identificate ca fiind umane, ulterior, de către D. Nicolăescu-Plopșor), fiind valorificate mai târziu de alți autori, '*pe baza informațiilor verbale*' (Comșa 1960a: 83-103). În general, perioada de până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial se caracterizează printr-o prezentare descriptivă a descoperirilor funerare, axată mai mult pe descrierea diferitelor elemente de tratament funerar (poziție, orientare, inventar - ceramica folosită la încadrarea culturală), poziția altimetrică, contextul (dar, de cele mai multe ori, într-o manieră evazivă) și mai puțin pe relațiile dintre aceste descoperiri și alte complexe. Interpretarea semnificației acestor complexe lipsește de cele mai multe ori sau ocupă un loc secundar în descriere. Există totuși câteva încercări de interpretare a descoperirilor funerare, unele dintre acestea încadrându-se în tendințele vremii⁸, altele fiind exagerate⁹.

După război, se constată mărirea volumului de informație arheologică, pe fondul înmulțirii săpăturilor arheologice sistematice. Inerent se vor înmulți și descoperirile cu caracter funerar. Noul regim politic comunist va demara un program de dezvoltare și modernizare a țării, fapt ce va implica numeroase lucrări în teritoriu. Unele dintre acestea au condus, din nefericire, la distrugerea unor situri arheologice. Voi aminti aici doar cele două necropole neolitice de la Mangalia (1952) și Limanu (1959), distruse cu ocazia unor lucrări de îndiguire și amenajare a lacului Mangalia (Hartușche 1966: 445-6; Volschi și Irimia 1968: 45-87; Galbenu 1970: 77-86).

Aceste situații grave sunt prezentate voalat, faptele fiind justificate indirect, cu resemnare, prin afirmații gen '*cu ocazia unor lucrări de interes obștesc*' (Comșa 1960a: 89). Aceleași lucrări '*de interes obștesc*' au condus în anul 1953 și la descoperirea necropolei de la Cernavoda (Morintz et al. 1955: 151). Însă, spre deosebire de celelalte două cazuri, începând cu 1954, la Cernavoda s-au desfășurat o serie de săpături arheologice de salvare, acestea continuând până în anul 1958 (Morintz et al. 1955: 151-63; Berciu și Morintz 1957: 83-92; 1958: 99-114; Berciu et al. 1959: 95-105; 1961: 49-55). Cu toate că descoperirile din acest cimitir au fost spectaculoase (amintesc aici doar *Gânditorul*), rezultatele cercetărilor nu au fost publicate complet nici până în zilele noastre.

Tot în această perioadă de început a noului regim politic din România, apar și primele încercări de sintetizare a datelor existente la acel moment despre descoperirile cu caracter funerar din

neoliticul și eneoliticul românesc (Comșa 1960a: 83-104)¹⁰. Această tendință reprezintă de fapt o aliniere la direcțiile de cercetare arheologică din blocul est-european¹¹.

Descrierea descoperirilor se face în aceeași manieră pozitivistă (cultural-istorică). Descoperirile sunt prezentate în ordine cronologică, în contextul culturilor arheologice și a fazelor acestora, cu scopul declarat de-a 'surprinde raporturile dintre comunități' și 'delimitarea teritoriilor tribale', iar prin 'studiul antropologic, să se ajungă la cunoașterea caracterelor și aspectului fizic al oamenilor din epoca neolitică' (Comșa 1960a: 83, 103). În fapt, acest demers reprezintă o încercare de realizare a unei 'tipologii' a acestui tip de descoperire, pe baza unui descriptivism 'tehnic' a scheletelor (poziția corpului, a membrilor, unghiurile dintre coloana vertebrală și membre, orientare), asemănător cu cel folosit în cazul obiectelor de inventar funerar, care beneficiază și ele de o atenție deosebită, la care se adaugă datele antropologice. Odată stabilit modelul, acțiunea de ordonare cronologică și culturală a descoperirilor devine facilă. Justificarea modelului se face prin apelul la analogiile formale cu alte surse arheologice sau antropologice, din zone geografice vecine (delimitate de granițele administrative ale statelor actuale), de pe același palier cronologic sau apropiat: "*La apus de țara noastră în regiunile locuite de oamenii culturilor Criș, Tisa și Lengyel se practica tot ritul inhumăției în poziție chircită. (...) Mai spre sud în aria de răspândire a culturii Vinča, majoritatea mormintelor sunt de inhumăție. (...) Pe teritoriul R. P. Bulgaria, în cadrul culturilor Karanovo I și Gumelnița, cei decedați erau îngropați în poziție chircită în cuprinsul așezărilor*" (E. Comșa 1960a: 83). Semnificațiile acestor obiceiuri funerare nu sunt incluse în acest model de analiză. Se explica astfel *simplist* și *mecanic* evoluția/relațiile dintre aceste culturi, '*purtătorii acestor culturi*' / '*oamenii culturilor neolitice*' fiind rezumați doar la datele antropologice¹². Acest model de analiză empiric și pozitivist va fi viciat încă de la început, deoarece s-a ignorat aspectul cel mai important și caracteristic practicilor funerare - *variabilitatea*. Aceasta reprezintă rezultatul unei sume de factori, determinați de diferitele dimensiuni ale existenței. Între acestea există o interdependență organică, comportamentele umane (inclusiv cele funerare) fiind rezultatul interacțiunii dintre ele.

Perioada comunistă a fost marcată de numeroase descoperiri cu caracter funerar sau resturi osteologice umane dispersate, în diferite situri din țară (Nestor et al. 1951: 66; Comșa 1952: 416; 1958: 401-6; 1974: 199-221; 1980: 23-32; 1986: 57; Horedt 1956: 17; Nestor 1957: 62; Székely 1958: 150-1; 1970: 307; Vlăssă și Palkó 1964: 13-17; Galbenu 1965: 415; Davidescu 1966: 548; Vlăssă 1970: 529-32; 1972: 21-8; 1976: 251-5; Comșa și Nanasi 1971: 633-6; Nica 1971: 547, 553; 1977: 30; 1981a: 28; 1981b: 14-15; Lazarovici 1977a: 82-3; 1977b: 23-8; Ursulescu 1978: 81-8; Popușoi 1980: 109-34; Șerbănescu 1985: 25-34; Boroneanț 1987: 128 etc.).

Descoperirile acestea au fost făcute în interiorul așezărilor sau în apropierea acestora, în urma unor săpături sistematice, de salvare sau întâmplătoare, prezentarea acestora realizându-se în spiritul paradigmei cultural-istorice. Și în privința acestor descoperiri este necesară o precizare, deoarece ele reflectă o carență majoră a arheologiei românești neo-eneolitice: identificarea cimitirelor nu a reprezentat o prioritate, cercetările concentrându-se în așezări. În ciuda unor tendințe manifestate în spațiul sud-est/central european (Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia), arheologii din România s-au rezumat doar la așezări, cercetarea necropolelor fiind rezultatul hazardului și nu cel al unui demers metodologic, după cum ar fi fost normal. Astfel, majoritatea necropolelor neo-eneolitice din România au fost descoperite accidental, datorită unor fenomene de eroziune sau alunecări de teren - Vărăști-Grădiștea Ulmilor (Angheliescu 1955: 311; Comșa 1960b: 9; 1995a: 260; 1995b: 56), Sultana-Valea Orbului (Șerbănescu 2002: 69-70), Gârlești-Ghercești (Nica 1993: 3), Ostrovul Corbului (Roman și Dodd-Oprișescu 1989: 11), cu ocazia unor săpături ce urmăreau cercetarea unor așezări din alte perioade - Cernica (Popescu 1961: 143; Comșa și Cantacuzino 2001: 7), Popești (Șerbănescu 1999: 15), în urma unor lucrări de amenajare în teritoriu - Andolina (Angheliescu 1961: 1; Comșa 1961: 359-360), Iclod (Lazarovici 1983: 50), Chirnoși-Terasa Rudarilor (Șerbănescu 1988: 1), Chirnoși-Șuvița Iorgulescu (Șerbănescu 1982-1992), Gumelnița-Valea Mare (Șerbănescu 1985: 33-34; Lazăr 2001a), Cetatea Veche - Grădiștea (Șerbănescu 1985: 33; Lazăr 2001a) sau datorită unor lucrări particulare, pentru extragerea lutului - Gumelnița-Terasa de vis-à-vis de tell (Lazăr 2001b: 173). Singura necropolă neo-eneolitică de la noi, identificată în urma unui demers de cercetare sistematică a fost cea de la Radovanu: "*În anul 1962, ne-am pus problema unde erau îngropați cei decedați din cadrul comunităților care au trăit în așezare. În vederea rezolvării problemei, am analizat situația complexului. (...) Pentru identificarea necropolei s-a trasat pe terasa înaltă alăturată o serie de șanțuri paralele, la distanță mică de șanțul de apărare al așezării, perpendiculare pe acesta. Ele se aflau la câte 11 m distanță unul de altul. Spațiul dintre ele avea rostul de a acoperi și cerceta o porțiune de teren cât mai mare și, în caz că nu găseam nici un mormânt în zona respectivă, urma să fie trasat, la*

mijlocul fiecărui interval, câte un alt șanț, pentru a fi siguri că în zona respectivă nu se găsesc morminte neolitice' (Comșa 1998: 265-7).

Totuși, în acest mediu dominat de-o metodologie limitată și de un cadru de interpretare rigid, empiric, pozitivist, se pot remarca demersurile unor arheologi, care au depășit, într-o măsură mai mare sau mai mică, aceste 'bariere'. În primul rând, amintesc contribuțiile Hortensiei Dumitrescu. Aceasta a realizat primul demers din arheologia românească de înțelegere a *semnificației* resturilor osteologice (cu sau fără conexiune anatomică) din cuprinsul așezării de la Traian-Dealul Fântânilor. Pornind de la o documentație bogată, ce nu se limita doar la clasicele analogii formale, ci reprezenta o veritabilă analiză a unor fenomene comportamentale dintr-un areal extins (în timp și spațiu), făcând apel inclusiv la sursele etnografice pentru aprofundarea problematicii studiate, autoarea înclină să interpreteze situațiile respective drept sacrificii umane¹³, legate de tradițiile, credințele și concepțiile magico-religioase ale comunităților respective (Dumitrescu 1954: 399-429; 1957: 97-116; 1958: 407-23). Deși construcția teoretică a ipotezei Hortensiei Dumitrescu era subiectivă, respingând din start unele explicații alternative, mai puțin 'ortodoxe' (*antropofagia rituală* de exemplu), propuse de unii arheologi bulgari (Dumitrescu 1957: 107-8), meritul acesteia este acela de a sublinia distincția dintre descoperirile funerare și cele sacrificiale, 'distruge' astfel unul dintre conceptele 'împământenite' în interpretarea arheologică pozitivistă - orice descoperire de oase umane se leagă obligatoriu de un context funerar.

O poziție asemănătoare, ușor mai nuanțată, va avea și Vladimir Dumitrescu. Referindu-se la două cranii descoperite sub vatra unei locuințe de la Căscioarele-*Ostrovel*, sugerează că acestea reprezintă sacrificii ce aveau legătură cu fundarea respectivelor construcții sau poate, de ce nu, a întregului spațiu al așezării (Dumitrescu 1965: 224).

Mai menționăm demersurile lui Gheorghe Cantacuzino legate de necropola de la Cernica (Cantacuzino și Morintz 1963: 27-89; 1968: 7-26; Cantacuzino 1965: 45-58; 1967: 379-400; 1969: 45-59; 1970: 54-61; 1975a: 27-43; 1975b: 224-35; Cantacuzino și Fedorovici 1971: 37-53). Situându-se pe o poziție diferită față de majoritatea contemporanilor săi, mai ales în ceea ce privește abordarea interdisciplinară a descoperirilor funerare, Gh. Cantacuzino va face apel la astronomul Ioan Sângeorzan, stabilind pentru necropola de la Cernica durata fiecărui anotimp, numărul indivizilor decedați pe parcursul fiecărui sezon, precum și anumite elemente legate de orientarea defuncțiilor în funcție de soare (Cantacuzino, 1970 a: 54-61). La fel ca și Hortensia Dumitrescu, Cantacuzino va utiliza sursele etnografice, dar și informații din antichitate sau alte perioade istorice, pentru înțelegerea și explicarea anumitor situații arheologice (Cantacuzino 1969: 45-59; 1970: 54-61; 1975a: 27-43; 1975b: 224-235). Analizând anumite elemente particulare de tratament funerar (de exemplu mormintele cu defuncți depuși cu fața în jos), autorul va reuși să depășească cadrul rigid, sec, al descoperirii arheologice, surprinzând anumite aspecte comportamentale ale comunităților ce utilizaseră necropola de la Cernica (Cantacuzino 1975a: 27-43; 1975b: 224-35). De asemenea, în studiul *Morminte de femei decedate în timpul nașterii din necropola neolitică de la Cernica* (Cantacuzino și Fedorovici 1971: 37-53), făcând apel la unele date din medicina contemporană (obstetrică și ginecologie), va pune în evidență anumite elemente legate de cauzele și momentul decesului, anumite anomalii de dezvoltare fizică (deformații structurale ale bazinului) și cauzele ce conduc la aceste anomalii. Prin maniera de analiză și metodologia utilizată, acest studiu se apropie foarte mult de ceea ce se va numi ulterior *forensic archaeology*.

Cu toate că structura teoretică a studiilor lui Gh. Cantacuzino a rămas tributară paradigmei cultural-istorice, mai ales din perspectiva ideilor difuzioniste promovate în cadrul acestora (Cantacuzino și Morintz 1963: 65-8; 1968: 20; Cantacuzino 1967: 386-7; Cantacuzino și Fedorovici 1971: 46, 52), demersul metodologic și chiar teoretic, până la un punct (mai ales în ceea ce privește interpretarea semnificației și surprinderea anumitor aspecte comportamentale), prezintă, din nefericire, doar un caracter izolat în cadrul preocupărilor funerare ale școlii arheologice din România.

Trebuie amintit că în perioada comunistă, se constată înmulțirea studiilor antropologice, asupra cărora vom insista doar tangențial¹⁴.

Amintim în primul rând contribuțiile lui Dardu Nicolăescu-Plopșor. Unele din studiile acestui autor, prin maniera de analiză și interpretare, depășesc cu mult granițele paleoantropologiei, atingând sfera de interes a antropologiei culturale. Apelând la datele etnografice, coroborate de informațiile arheologice și rezultatele antropologice, D. Nicolăescu-Plopșor propunea interpretări alternative la unele descoperiri explicate până la acel moment prin noțiuni simpliste (Nicolăescu-Plopșor și Wolski 1974: 3-7; M. Nica, D. Nicolăescu-Plopșor 1975: 15-17). În lucrarea *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România* (1975), publicată împreună cu W. Wolski, autorii vor analiza datele funerare din mai multe perioade (neo-eneolitic, epoca bronzului, Hallstatt, secolele VIII-IX).

Încă de la început, se remarcă critica la adresa modului în care arheologii tratează materialele osteologice din cadrul descoperirilor funerare, "*regretând pierderea pentru știință a unei cantități mari de oseminte neridicate de pe teren, rămase închise în depozitele muzeelor din țară sau recoltate în condiții impropril*"¹⁵ (Nicolăescu-Plopșor și Wolski 1975: 12). De asemenea, cei doi autori atrag atenția asupra unei erori întâlnite frecvent în arheologia cultural-istorică - identificarea grupelor de sex ale defuncțiilor în funcție de piesele de inventar funerar (așa numitul *sex arheologic*). Diagnozele de sex realizate exclusiv pe baza acestui criteriu sunt adesea greșite, obiectele de inventar funerar constituind un indice 'imprecis' în această privință (Nicolăescu-Plopșor și Wolski 1975: 55). Totodată, D. Nicolăescu-Plopșor și W. Wolski subliniază necesitatea realizării unor distincții între anumite elemente, fapte, situații, contexte (de exemplu diferența dintre deces natural și deces ritual; existența practicilor funerare ocazionale; mormintele duble - rezultatul unui deces survenit concomitent sau la scurt interval al celor două persoane; scheletele cu poziție neobișnuită din unele morminte pot fi rezultatul unor reparații sociale etc.), dar și obligativitatea unor clarificări de ordin terminologic sau fenomenologic (Nicolăescu-Plopșor și Wolski 1975:13-272). Studiul propune numeroase interpretări alternative celor 'clasice' vehiculate de arheologi, bazate pe o abordare teoretico-metodologică diferită, cu trimiteri la unele situații cunoscute din diferite perioade istorice sau din cazuri etnografice, reprezentând un veritabil model de studiu a problematicii funerare, din păcate, neutilizat ulterior de nici un arheolog.

De asemenea, merită amintită și contribuția Alexandrei Bolomey care a propus un model de studiu și interpretare a oaselor umane din contexte nefunerare, provenite din situl de la Drăgușeni (Bolomey 1983: 159-173). Modelul acesta, oarecum de sorginte procesualistă, s-a bazat pe observațiile tafonomice realizate asupra materialului osteologic și raportarea datelor acestea la contextul descoperirilor, dublate de un studiu comparativ al celorlalte cazuri cunoscute în complexul cultural Cucuteni-Tripolie. Interpretările oferite acestor descoperiri nu exclud existența unor practici de antropofagie, dar cu caracter ritual (Bolomey 1983 p. 169).

În ciuda schimbărilor de după 1989 și a cadrului general, optim pentru modificarea opticii asupra practicilor funerare, modelul de analiză pozitivist se perpetuează. Se remarcă publicarea unor complexe cercetate anterior, nepublicate până la aceea dată, sau altele mai noi, dar și reluarea într-o formă sintetică (sau monografică) a unor descoperiri mai vechi, împreună cu unele de dată mai recentă (Comșa 1990: 104-8; 1995a: 257-68; 1995b : 55-193; 1995c: 245-56; 1998: 265-76; Popușoi 1992: 27-50; 2005: 53-6; Mantu 1991: 175-9; Mantu et al. 1992: 153-6; Nica 1993: 3-17; Lazarovici și Maxim 1995: 183-8; Ignat 1995: 269-72; 1998: 56-61; Bejinariu 1997: 9-15; Hașotti 1997: 28-32, 86-9; Luca 1998: 36-45; 2006: 13-24; Comșa și Cantacuzino 2000; Marinescu-Bîlcu și Bolomey 2000: 153-5; Ursulescu 2000: 185-8; 2002: 39-50; Stanciu 2000: 31-41; Lazăr 2001a; 2001b: 173-83; Iercoșan 2002: 155-9; Virag 2004: 41-76; Băcuet-Crișan 2004: 87-91; 2005: 5-24; Drașovean 2006: 129-34 etc.).

Stilul de prezentare este aproape la fel cu cel din perioada dinainte de 1990, conformându-se modelului prezentat anterior. Mormintele continuă să fie utilizate pentru încadrarea/reîncadrarea, eventual justificarea, culturilor, fazelor sau aspectelor culturale (Comșa 1990: 104-8; 1998: 265-76; Lazarovici și Maxim 1995: 183-8; Ignat 1995: 269-72; 1998: 56-61; Bejinariu 1997: 9-15; Drașovean 2006: 129-132 etc.). Chiar și datele radiocarbon obținute pentru unele complexe funerare sunt utilizate cu același scop (Luca 2006: 18-24). Explicațiile difuzioniste privind anumite schimbări persistă și ele (Lazarovici și Maxim 1995: 190; Bejinariu 1997: 11; Ursulescu 2000: 185-8; Drașovean 2006: 132). 'Elementul de noutate' constă în integrarea practicilor funerare în domeniul vieții religioase, astfel creionându-se o aparentă preocupare privind înțelegerea semnificației acestor descoperiri. În unele cazuri se ajunge la exagerări (Lazarovici și Maxim 1995: 176-83), 'teoriile' postulate sfidând orice logică. Studiile lui Mircea Eliade (1991), Victor Kernbach (1978, 1983) sau Romulus Vulcănescu (1979) sunt baza acestor așa-zis construcții teoretice, iar observațiile etnografice realizate de unii antropologi sovietici (Kosven 1969 sau Tokarev 1974), constituie exemplele la care se face apel pentru justificarea explicațiilor prezentate. Pasajele din acești autori sunt pur și simplu atașate mecanic textelor arheologice (Lazarovici și Maxim 1995: 176-81; Bejinariu 1997: 12; Ignat 1998: 59-61; Lazăr 2001a etc.). Astfel, dihotomia *sacru-profan* devine un instrument folosit excesiv, într-o 'inertie oarbă și comodă', pentru a încadra 'în ceva'/'unde' practicile funerare, domeniul *sacru* fiind cel mai facil, accesibil, fără a solicita prea multe date pentru construirea ipotezelor/explicațiilor privind semnificația fenomenelor funerare.

Fără să negăm existența unor conotații religioase în cadrul practicilor funerare, trebuie să reamintim din nou că acestea sunt rezultatul unui proces complex, determinat de-o sumă de factori

mai mult sau mai puțin cuantificabili, între care există o interdependență organică. Ignorarea/negarea aspectului comportamental, eminentamente uman, nu poate conduce decât la construcții teoretice false.

Totuși, în perioada post-decembristă se remarcă și alt gen de contribuții la studiul fenomenelor funerare. Unele dintre aceste demersuri sunt pur metodologice, altele prezintă conotații teoretice.

Studiile interdisciplinare realizate în unele așezări (Hârșova, Bordușani-Popină, Bucșani), au relevat că mormintele din zona locuințelor au un caracter sacrificial (*ritualuri de fundare a spațiului locuit*), indivizii sacrificați (mai ales copii) prezentând anumite deficiențe de dezvoltare datorate unor maladii congenitale. Aceste cazuri, împreună cu oasele descoperite în zonele menajere indică existența unor comportamente diferite față de cei decedați (Popovici și Riiland 1996: 56; Popovici 1996: 76; Marinescu-Bîlcu et al. 1997: 93-5; 1998: 111; Marinescu-Bîlcu 2000: 116). Puncte de vedere asemănătoare împărtășesc și alți autori, cu toate că substratul religios are o pondere mai mare în teoriile acestora (Voinea 2001: 35-41).

De asemenea, se poate observa o preocupare crescândă pentru problematica oaselor umane descoperite în contexte nefunerare. Unele dintre aceste demersuri se rezumă doar la prezentarea tehnică a materialului osteologic uman, analizat din punct de vedere antropologic, fără a interpreta semnificația acestui tip de descoperire, dar insistând asupra altor aspecte relevate de patologie - existența unor afecțiuni datorate alimentației sau unor factori biotici din mediului natural (Vasile 2003: 95-101; Soficaru et al. 2003: 113-22). Alte studii merg pe vechiul schelet teoretic pus la punct de Hortensia Dumitrescu și interpretează aceste descoperi prin prisma sacrificiilor, fără a exclude însă posibilitatea altor variante (Marinescu-Bîlcu și Bolomey 2000: 153-5). Alți autori, în ciuda unui lot osteologic consistent și a observațiilor tafonomice realizate de antropologi, bazându-se pe argumente difuzioniste, leagă aceste descoperiri de cultul craniilor, practică specifică Orientului Apropiat (Lazarovici 2003: 232-6; 2005: 297-306), ignorând astfel anumite realități/diferențe contextuale, cauzale și comportamentale. Există și demersuri care au mers mai departe, pe baza datelor tafonomice și analizelor comparative (pe loturi osteologice, dar și exemple etnoarheologice), punând sub semnul întrebării existența unor practici precum cultul craniilor în zona balcanică, propunând explicații comportamentale alternative celor existente deja (Lazăr și Soficaru 2005: 297-316; Ion 2008: 109-24).

În ultimii ani se constată și încercările unor autori, de reluare și reinterpretare a unor descoperiri publicate deja, prin intermediul procedurilor statistice (Kogălniceanu 2005: 265-302) sau pe baza datelor topografice, în vederea realizării unei analize spațiale (Morintz și Kogălniceanu 2008: 33-40).

Nu pot fi ignorate nici demersurile privind realizarea unei terminologii unitare, în domeniul funerar și sacrificial, indispensabilă unei analize corecte și coerente a acestor fenomene (Sîrbu 1998: 7-17; 2003: 7-77). Acest demers terminologic este absolut necesar arheologiei românești deoarece, nu de puține ori, termenii folosiți pentru descrierea diverselor artefacte, situații, complexe, au fost înțeleși și utilizați *în mod diferit, de multe ori greșit* (Sîrbu 2003: 7), ignorându-se limbajul comun, acesta reprezentând 'cheia' către rezolvarea problemei obiectivității interpretărilor (Lévi-Strauss 1978: 446-7).

De asemenea, amintesc și criticile realizate de unii autori la adresa modului în care arheologii tratează/analizează descoperirile cu caracter funerar (Chicideanu 2000; 2003). Deși acest excurs teoretic nu depășește nivelul ideilor procesualiste, rămâne deocamdată prima poziție de acest fel din arheologia românească.

Deși puțin numeroase, pentru perioada ultimilor ani, pot fi amintite și o serie de abordări post-procesualiste asupra unor aspecte legate de domeniul funerar (Dragoman și Oanță-Marghitu 2007; Oanță-Marghitu 2007)¹⁶.

În final doresc să mai amintesc și preocupările metodologice ale ultimilor ani, privind identificarea unor necropole preistorice, fie pe baza unor metode de prospectare geofizică (Sultana-Malu Roșu, Pietrele-Gorgana), fie prin aplicarea unor metode tradiționale (Măriuța-La Movilă) (Song 2006: 8; Lazăr și Parnic 2007; Lazăr et al. 2008). În două dintre aceste cazuri (Sultana-Malu Roșu, Măriuța-La Movilă), săpăturile efectuate au relevat existența cimitirelor eneolitice în apropierea așezărilor de tip *tell* (Lazăr și Parnic 2007; Lazăr et al. 2008). Acest demers poate marca începutul unei noi etape de cercetare a practicilor funerare neo-eneolitice.

Concluzii

În cei aproape 150 de ani trecuți de la primele încercări de interpretare a fenomenelor funerare, arheologia și disciplinele conexe acesteia, prin metodele specifice, au formulat diverse

concepte, idei, ipoteze privind comportamentele funerare, grupate în cadrul unor curente teoretico-metodologice.

Dincolo de aceste direcții de cercetare, este greșit să presupunem că doar una dintre aceste perspective teoretice poate rezolva numeroasele probleme ridicate de descoperirile cu caracter funerar. "*Clearly it was a volume of the archaeology of its time and the context today is very different. Rather than follow conventional wisdom that processual archaeology has been replaced by postprocessual archaeology, I would argue that the discipline as a whole (and not just its Anglo-American branch) is highly fragmented: archaeologists use a wide range of theoretical approaches drawn from the social and natural sciences, some attempt to build bridges between such approaches, others adhere rigidly to theoretical purity, a wide range of problems are under study and philosophical perspectives range from relativist idealism to deterministic materialism*" (Chapman 2003: 310).

În aceste condiții este necesară o evaluare reală și critică a tuturor teoriilor formulate de-a lungul timpului în privința fenomenelor funerare, pentru formularea unor ipoteze de lucru viabile, optime și aplicabile realităților arheologice pe care le analizăm.

Note

¹ Autorul în discuție recunoaște 'carențele' sistemului tipologic, considerându-l arbitrar, raportându-se la funcționalitatea obiectelor, locul de proveniență și materia primă din care erau confecționate (O'Shea 1984: 60-61).

² Dacă inițial, la începutul anilor '80 ai secolului trecut, în momentul afirmării acestui nou curent de idei, exista o anumită omogenitate, reprezentanții noii doctrine putând fi considerați ca aparținând unui curent teoretico-metodologic unitar, la ora actuală, post-procesualismul este caracterizat de mai multe direcții de studiu (gender archaeology, cognitive archaeology, contextual archaeology etc.), cu perspective teoretice variate, adesea aflate în contradicție unele cu altele, dar unificate de critica la adresa procesualismului și de rolul acordat actului interpretativ (Marwick 2005).

³ Această tendință interpretativă inițială s-a datorat influenței exercitate de unii autori post-structuraliști francezi, unii post-procesualiști făcând apel la analogii literare, în scopul susținerii conceptului conform căruia 'cultura materială poate fi citită asemenea unui text' (Olsen 2003: 90; 2006: 89-90).

⁴ Deși, aparent, din perspectiva curentelor teoretice școala arheologică germană (la fel ca și cea franceză, ce va fi prezentată în cadrul următorului subcapitol) nu reprezintă o 'entitate' distinctă, am optat pentru prezentarea acesteia mai ales datorită influenței pe care a avut-o aceasta asupra dezvoltării disciplinei arheologice din diverse zone geografice (inclusiv România) și pentru a înțelege procesul de evoluție al conceptului limitativ *interpretare prin intermediul metodei*.

⁵ Numele acestui subcapitol este dat după titlul articolului *France: A Continental Insularity* (1981), semnat de F. Audouze și A. Leroi-Gourhan.

⁶ Asemenea încercări au existat și anterior (în anii '80), însă la o scară mult mai mică, fiind implicați un număr mic de specialiști. Cel mai relevant exemplu în acest sens îl constituie șantierul arheologic Drăgușeni (Marinescu-Bîlcu et al. 1981: 7-31; 1984: 41-6).

⁷ După cum precizam anterior, demersul meu se va opri doar asupra descoperirilor preistorice, în special cele din perioada neo-eneolitică.

⁸ De exemplu, Vl. Dumitrescu considera că primul schelet descoperit la Gumelnița, în interiorul unei locuințe incendiate, nu aparținea unui mormânt ci unui locuitor surprins de incendiu; oasele izolate descoperite în cuprinsul așezării le consideră legate de practica înmormântărilor în preajma locuințelor (Dumitrescu 1925: 38, 43).

⁹ I. Andrieșescu considera fragmentele ceramice de mari dimensiuni descoperite la Sultana-Malu Roșu, ca provenind de la urne funerare (Andrieșescu 1924: 106).

¹⁰ Am decis să detaliez acest text deoarece aceasta reprezintă una dintre primele încercări de analiză funerară demarate în arheologia românească preistorică, reprezentând în fapt un demers metodologic. Cu câteva excepții, acest model va fi urmat *ad fontes* de majoritatea arheologilor ce vor trata problematica descoperirilor funerare. Interesant este că acest model nu s-a perpetuat doar în perioada comunistă, ci și după 1989.

¹¹ Amintesc că anterior, Milutin V. Garașanin publicase un *corpus* cu descoperirile funerare neo-eneolitice (Garașanin 1956: 205-236).

¹² Nu trebuie uitat că antropologia, alături de arheologie, sunt produse și difuzate în funcție de anumite medii sociale, economice, culturale și politice, fiind influențate de presiunile și tendințele ideologico-politice. După cum am arătat anterior, în perioada comunistă a existat o relație de dependență între aceste științe și ideologia națională. Astfel, linia impusă de regimul politic, a vizat manipularea rezultatelor în favoarea propagandei oficiale. În antropologia fizică și implicit în paleoantropologie, teza continuității fondului autohton a reprezentat principalul element vizat de această politică. Demersurile de identificare a tipurilor antropologice (și implicit integrarea acestora în clasificările rasiale), sau realizat cu scopul de-a demonstra și susține *teza continuității* (Lazăr și Soficaru 2004).

¹³ Trebuie precizat că până la acel moment descoperirile de acest tip (oasele umane dispersate, izolate) erau interpretate ca provenind de la morminte deranjate din vechime sau depuneri rituale (Morintz et al. 1955: 87-8, 154-6).

¹⁴ Nu vom insista asupra contribuțiilor antropologiei fizice la studiul practicilor funerare deoarece acestea vor fi analizate detaliat în cadrul următorului număr al Buletinului Muzeului Județean Teleorman.

¹⁵ Din nefericire, observația aceasta este valabilă și la ora actuală.

¹⁶ În articolul *Against functionalism: review of Pietrele archaeological project* (2007), Al. Dragoman și S. Oanță-Marghitu prezintă noi puncte de vedere asupra oaselor umane descoperite dispersate, în perimetrul așezărilor, iar teza de doctorat *Începuturile epocii bronzului la Dunăre între Porțile de Fier și Argeș* (2007), semnată de S. Oanță-Marghitu, propune o interpretare alternativă a mormintelor din eneoliticul final și începutul epocii bronzului.

Bibliografie

- Alekshin, V.A. (1983) 'Burial Customs as an Archaeological Source', *Current Anthropology* 24 (2): 137-49.
- Andreescu, R.R. (2003) 'S.R.A.P. (South Romania Archaeological Project)', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2002*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2003/cd/index.htm>, [accesat 12.09.2009].
- (2004) 'Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos»', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2003*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2004/cd/index.htm>, [accesat 12.09.2009].
- (2005a) 'Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos»', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2004*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2005/cd/index.htm>, [accesat 14.10.2009].
- (2005b) 'Valea Teleormanului. Mediul și comunitățile umane în mil. V a.Chr. ', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* 22: 141-50.
- (2006) 'Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos»', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2005*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2006/cd/index.htm>, [accesat 11.05.2009].
- (2007) 'Proiectul «Începuturile civilizației europene. Neo-eneoliticul la Dunărea de Jos»', *Cronica Cercetărilor Arheologice din România, Campania 2006*, <http://www.cimec.ro/Arheologie/cronicaCA2007/cd/index.htm>, [accesat 10.05.2009].
- Andrieșescu, I. (1924) 'Les fouilles de Sultana', *Dacia* I: 51-107.

- Angheliescu, N. (1955) 'Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* VI (1-2): 311-30.
- (1961) 'O necropolă birituală geto-dacică în Câmpia Munteniei (Andolina, jud. Ialomița)', Arhiva Muzeului Dunării de Jos Călărași, mss.
- Angheliniu, M. (2002) 'De ce nu există teorie în arheologia preistorică din România?', *Sargeția* 30: 39-49.
- (2003) *Evoluția gândirii teoretice în arheologia din România. Concepte și modele aplicate în preistorie*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- (2006) 'Spațiul teoretic al pluridisciplinarității în arheologia preistorică din România', în Popovici, D. și Angheliniu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 16-24, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Arnold, B. și Hassmann, H. (1995) 'Archaeology in Nazi Germany: the legacy of the Faustian Bargain', în Kohl, P.H. și Fawcett, C. (eds.) *Nationalism, Politics, and the Practice of Archaeology*, pp.70-81, Cambridge: Cambridge University Press.
- Audouze, F. și Leroi-Gourhan, A. (1981) 'France: A Continental Insularity', *World Archaeology* 13 (2): 170-89.
- Audouze, F. (1999) 'Etnologie preistorică', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 76-77, Iași: Ed. Polirom.
- Bailey, D.W. și Andreescu, R.R. (eds.) (1998), *Southern Romania Archaeological Project: Preliminary report 1998*, Cardiff: School of History and Archaeology.
- (2001) *Southern Romania Archaeological Project: Second preliminary 1999-2000*, Cardiff: School of History and Archaeology.
- Bailey, D. W., Andreescu, R. R., Howard, A. J., Macklin, M. G., Mills, S. (2002) 'Alluvial Landscape in temperate Balkan Neolithic: transition to tells', *Antiquity* 76: 349-55.
- B. Bartel 1982, 'A Historical Review of Ethnological and Archaeological Analyses of Mortuary Practices', *Journal of Anthropological Archaeology* 1: 32-58.
- Băcuceș-Crișan, S. (2004) 'Elemente de rit și ritual funerar în grupul Suplacu de Barcău', *Carpatica* 31: 87-91.
- (2005) 'Rituri și ritualuri funerare în neoliticul din Nord-Vestul României', *Marmatia* 8 (1): 5-24.
- Bălășescu, A. (2006) 'Statutul și perspectivele cercetării arheozoologice (pluridisciplinare) în România', în Popovici, D. și Angheliniu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 77-80, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Bejinariu, I. (1997) 'Despre un mormânt de incinerare neolitic descoperit la Zalău (jud. Sălaj)', *Crisia* XXVI-XXVII: 9-15.
- Berciu, D. (1939) 'Arheologia preistorică a Olteniei', *Arhivele Olteniei* XVIII, Craiova.
- Berciu, D. și Morintz, S. (1957) 'Șantierul arheologic Cernavoda (reg. Constanța, r. Medgidia)', *Materiale și Cercetări de Arheologie* III: 83-92.
- 1958, 'Săpăturile de la Cernavoda (reg. Constanța, r. Medgidia)', *Materiale și Cercetări de Arheologie* V: 99-114.
- Berciu, D., Morintz, S., Roman, R. (1959) 'Săpăturile de la Cernavoda (reg. Constanța, r. Medgidia)', *Materiale și Cercetări de Arheologie* VI: 95-105.
- Berciu, D., Morintz, S., Roman, R., Ionescu, M. (1961) 'Șantierul arheologic Cernavoda', *Materiale și Cercetări de Arheologie* VII: 49-55.
- Binford, L.R. (1962) 'Archaeology as Anthropology', *American Antiquity* 28 (2): 217-25.
- (1963) 'An Analysis of Cremations from Three Michigan Sites', *Wisconsin Archaeologist* 44: 98-110.
- (1968) 'Methodological Considerations of the Archaeological use of Ethnographic Data', în Lee, R.B. și de Vire, I. (eds.) *Man the Hunter*, pp. 268-73, Chicago: Aldine.
- (1972) *An Archaeological Perspective*, New York and London: Seminar Press.
- (1987) 'Data, Relativism, and Archaeological Science', *Man N.S.* 22: 391-404.
- Bloch, M. (1999) 'Marxism și Antropologie', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 410-413, Iași: Ed. Polirom.
- Bolomey, Al. (1983) 'Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie* VI: 159-173.
- Boroneanț, V. (1987) 'Les sepultures de la couche du tell de Chitila-Fermă Bucarest', în Srejović, D. și Tasić, N. (eds.), *Hugelbestattung in der Karpaten-Donau-Balkan-Zone wahrender Äneolithischen Period*, pp. 127-9, Belgrad: Balkanoloski institut SANU.
- Braidwood, R.J. (1960) 'The agricultural revolution', *Scientific American* 203: 130-41.

- Brown, J.A. (1981) 'The search for rank in prehistoric burials', în Chapman, R., Kinnes, I., Randsborg, K. (eds.) *The Archaeology of Death*, pp. 25-38, Cambridge: Cambridge University Press.
- Cantacuzino, Gh. și Morintz, S. (1963) 'Die jungsteinzeitliche Funde in Cernica', *Dacia Nouvelle Série*. VI: 27-89.
- (1968) 'Descoperirile arheologice de la Cernica și importanța lor pentru cunoașterea vechilor culturi din țara noastră', *București. Materiale de Istorie și Muzeografie* VI: 7-26.
- Cantacuzino, Gh. (1965) 'Observations concernant les rites funéraires néolithiques de la nécropole de Cernica', *Dacia Nouvelle Série*. IX: 45-58.
- (1967) 'Necropola preistorică de la Cernica și locul ei în neoliticul românesc și european (în lumina ultimelor descoperiri arheologice)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* XVIII (3): 379-400.
- (1969) 'The Prehistoric Necropolis of Cernica and Its Place in the Neolithic Cultures of Romania and of Europe in the Light of Recent Discoveries', *Dacia Nouvelle Série*. XIII: 45-59.
- (1970) 'La nécropole de Cernica. Sa place parmi les civilisations néolithiques de l'Europe', *Archeologia* 35: 54-61.
- (1975a) 'Un rituel funéraire exceptionnel de l'époque néolithique en Europe et en Afrique Septentrionale', *Dacia Nouvelle Série*. XIX: 27-43.
- (1975b) 'Morminte cu scheletele așezate pe torace din necropola neolitică de la Cernica și semnificația acestui ritual preistoric', *Muzeul Național* 2: 224-35.
- Cantacuzino, Gh. și Fedorovici, C. (1971) 'Morminte de femei decedate în timpul nașterii din necropola neolitică de la Cernica', *București. Materiale de Istorie și Muzeografie* VIII: 37-53.
- Chapman, R. și Randsborg, K. (1981) 'Approaches to the Archaeology of Death', în Chapman, R., Kinnes, I., Randsborg, K. (eds.) *The Archaeology of Death*, pp. 1-24, Cambridge: Cambridge University Press.
- Chapman, R. (2003) 'Death, Society and Archaeology: The Social Dimensions of Mortuary Practices', *Mortality* 8 (3): 305-12.
- Chicideanu, I.M. (2000) 'Mormânt', în Preda, C. (coordonator), *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, vol. III, pp. 108-12, București: Ed. Enciclopedică.
- (2003) 'Câteva remarci asupra studiului descoperirilor mortuare', în Istrate, D. M., Istrate, A., Gaiu, C. (coordonatori) *In memoriam Radu Popa. Temeiuri ale civilizației românești în contextul european*, pp. 65-76, Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud: Ed. Accent.
- Childe, G.V. (1929) *The Danube in Prehistory*, London: Oxford U. P.
- (1942) 'Prehistory in the U.S.S.R. II. The Copper Age in the South Russia', *Man* 42: 130-6.
- (1945) 'Directional Changes in Funerary Practice during 50.000 years', *Man* 45: 13-19.
- (1958) *The Dawn of European Civilization*, Sixth Edition Revised, New York: Vintage Books.
- (1966) *Făurirea Civilizației*, București: Ed. Științifică.
- (1967) *De la preistorie la istorie*, București: Ed. Științifică.
- Cleuziou, S., Coudart, A., Demoule, J.-P., Schnapp, A. (1991) 'The use of theory in French Archaeology', în Hodder, I. (editor), *Archaeological theory in Europe: the last three decades*, pp. 91-128, London: Routledge.
- Clottes, J. (1982) 'Le mobilier dans sépultures néolithiques et chalcolithiques', *Les Dossiers Histoire et Archéologie* 66: 68-76.
- Comșa, Al. (2006) 'Arheologia și antropologia', în Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp.66-68, Târgoviște.
- Comșa, E. (1952) 'Raport preliminar asupra sondajului de lângă Luncavița, raionul Măcin', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* III: 413-16.
- (1958) 'Câteva date despre ritul funerar al culturii Boian', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* IX (2): 401-6.
- (1960a) 'Contribuție cu privire la riturile funerare în epoca neolitică de pe teritoriul țării noastre', în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, pp. 83-103, București: Ed. Academiei RPR.
- (1960b) 'Considérations sur la rite funéraires de la civilisation de Gumelnița', *Dacia Nouvelle Série*. IV: 5-30.
- (1961) 'Mormântul neolitic descoperit lângă satul Andolina', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* XII (2): 359-63.
- (1974) 'Die bestattungssitten im rumänischen neolithikum', *Jahresschrift für Mitt-eldeutsche Vorgeschichte für das Landesmuseum für vorgeschichte in Halle-Forschungsstele für die Bezirke Halle und Magdeburg* 58: 113-56.

- (1980) 'Contribuție la cunoașterea ritului funerar al purtătorilor culturii Gumelnița. Grupul de morminte de la Dridu', *Aluta. Publicația Muzeului din Sf. Gheorghe* I: 23-32.
- (1986) 'Săpăturile de salvare de pe Măgura Cuneștilor', *Materiale și Cercetări Arheologice* XVI: 53-7.
- (1990) 'Complexul neolitic de la Radovanu', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* VIII.
- (1995a) 'Necropola gumelnițeană de la Vărăști', *Analele Banatului. Serie Nouă* IV (1): 55-193.
- (1995b) 'Ritul și ritualul funerar al purtătorilor culturilor Boian și Gumelnița din Muntenia', *Acta Musei Napocensis* XXXII (I): 257-67.
- (1995c) 'Morminte ale purtătorilor culturii Starčevo-Criș descoperite în Moldova', *Acta Musei Napocensis* XXXII (I): 245-56.
- (1998) 'Mormintele neolitice de la Radovanu', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 49 (3-4): 265-76.
- Comșa, E. și Nanasi, Z. (1972) 'Date privitoare la ceramica pictată din epoca neolitică din Crișana', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* XXIII (1): 3-18.
- Comșa, E. și Cantacuzino, Gh. (2001) *Necropola neolitică de la Cernica*, București: Ed. Academiei.
- Conte, E. (1999) 'Germană (Țări de limbă ~). Antropologia de limbă germană', în Bonte, P. și Izard, M. (coordonatori), *Dicționar de Etnologie și Antropologie*, pp. 270-1, Iași: Ed. Polirom.
- Coudart, A. (1999) 'Is post-processualism bound to happen everywhere? The French case', *Antiquity* 73: 161-7.
- Crubézy, É., Duday, H., Sellier, P., Tillier, A.-M. (1990) 'Avant propos. Paléanthropologie et archéologie de la mort: un dialogue vivant', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 2 (3): 5-11.
- Crubézy, É. (2000) 'L'étude des sépultures ou du monde des morts au monde des vivants. Anthropologie, archéologie funéraire et anthropologie de terrain', în Crubézy, É. (ed.), *L'Archéologie funéraire*, pp. 8-54, Paris: Errance.
- Curta, F. (2002) 'Considerații privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în arheologia contemporană', *Arheologia Medievală* IV: 5-25.
- D'Agustino, B. și Schnapp, A. (1982) 'Les morts entre l'object et l'imaginaire', în Gnoli, G. și Vernant, J.-P. (dir.), *La mort, les morts dans les sociétés anciennes*, pp. 17-25, Cambridge-Paris: Cambridge University Press-Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Daisa, B. (2006) 'Importanța și rolul analizelor paleobotanice în arheologie', în Popovici, D. și Angheliniu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 88-92, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Davidescu, M. (1966) 'O așezare de tip Criș la Turnu Severin', *Revista Muzeelor* 6: 547-9.
- Dragoman, Al. și Oanță-Marghitu, S. (2003) 'Între monopol și diversitate: arheologie, conservare și restaurare în România', *European Archaeology-online*, http://www.archaeology.ro/rad_so_com.htm, [accesat 10.02.2009].
- (2006) 'Archaeology in Communism and Post-Communist Romania', *Dacia Nouvelle Série*. L: 57-76.
- (2007) 'Against functionalism: review of Pietrele archaeological project', *Studii de Preistorie* 4: 105-33.
- Dragoman, Al. (2006) 'Texte, discursuri și ideologie în cercetarea (e)neoliticului din România', *Studii de Preistorie* 3: 131-48.
- Drașovean, F. (2006) 'Burials in the area of the Foeni culture group', *Analele Banatului. Serie Nouă*. XIV (1): 129-34.
- Duday, H. și Vandermeersch, B. (1982) 'L'Archéologie et la mort', *Les dossiers Histoire et Archéologie*, 66: 7.
- Duday, H., Courtaud, P., Crubézy, É., Sellier, P., Tillier, A.-M. (1990) 'L'Anthropologie «de terrain»: reconnaissance et interprétation des gestes funéraires', *Bulletins et Mémoires de la Société d'anthropologie de Paris* 2 (3): 29-49.
- Duday, H. (2006) 'L'archéothanatologie ou l'archéologie de la mort', în Gowland, R. și Knüsel, C. (eds.), *Social Archaeology of Funerary Remains*, pp. 30-56, Oxford: Oxbow Books.
- Dumitrescu, H. (1954) 'O descoperire în legătură cu ritul de înmormântare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* V (3-4): 399-429.
- (1957) 'Découvertes concernant un rite funéraire magiques dans l'aire de la civilisation de la céramique peinte du type Cucuteni-Tripolie', *Dacia Nouvelle Série*. I: 97-116.
- (1958) 'Deux nouvelles tombes cucuténiennes à rite magique découvertes à Traian', *Dacia Nouvelle Série*. II: 407-423.

- Dumitrescu, Vl. (1925) 'Fouilles de Gumelnița', *Dacia* II: 29-103.
- (1958) 'Poziția arheologilor români față de rezultatele metodei radiocarbonului', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* IX (1): 162-70.
- (1965) 'Principalele rezultate ale primelor două campanii de săpături din așezarea neolitică târzie de la Căscioarele', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* XVI (2): 215-38.
- Dunnell, R.C. (1999) 'The Concept of Waste in an Evolutionary Archaeology', *Journal of Anthropological Archaeology* 18: 243-50.
- Dunnell, R.C. și Greenlee, D.M. (1999) 'Late Woodland Period 'Waste' Reduction in the Ohio River Valley', *Journal of Anthropological Archaeology* 18: 376-95.
- Dyson, S.L. (1993) 'From New Age Archaeology: Archaeological Theory and Classical Archaeology - A 1990's Perspective', *American Journal of Archaeology* 97 (2): 195-206.
- Earle, T. (2000) 'Archaeology, Property, and Prehistory', *Annual Review of Anthropology* 29: 39-60.
- El Susi, G. (2006) 'Perspectivele arheozoologiei în România', în Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 74-76, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Eliade, M. (1991) *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, ediția a II-a, București: Ed. Humanitas.
- Flannery, K. (1976) 'Archaeology with a capital S', în Redman, C. L. (ed.) *Research and Theory in Current Archaeology*, pp. 47-53, New York: John Wiley and Sons.
- Fluehr-Lobban, C. (1979) 'A Marxist Reappraisal of the Matriarchate', *Current Anthropology* 20 (2): 341-59.
- Friedman, J. și Rowlands, M.J. (2006) Materialism, marxism and archaeology, în Renfrew, C. și Bahn, P. (eds.), *Archaeology. The key Concepts*, pp. 163-69, London.
- Galbenu, D. (1965) 'Așezării neolitice pe teritoriul orașului Constanța', *Revista Muzeelor* II (2): 414-15.
- (1970) 'Așezarea și cimitirul de la Limanu', *Materiale și Cercetări de Arheologie* IX: 77-86
- Garašanin, M. (1956) 'Die Bestattungssitten im Balkanisch-Anatolischem Komplex der jüngeren Steinzeit', *Glasnik Zemaljskog Muzeija u Sarajevu* II: 205-36.
- Gheorghiu, D. (2003) 'Centres and peripheries amongst archaeologists - archaeological theory after communism', *Antiquity* 77: 170-1.
- Gramsch, Al. (2006) 'Eine kurze Geschichte des Archäologischen Denkens in Deutschland', *Leipziger online – Beiträge zur Ur- und Frühgeschichtlichen Archäologie* 19: 1-18.
- Haită, C. (2003) *Sedimentologia și micro-morfologia. Aplicații în arheologie*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- (2006) 'Statutul cercetării pluridisciplinare în arheologia românească', în Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 97-100, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Härke, A. (1989) 'Die Anglo-Amerikanische Diskussion zur Gräberanalysen', *Archäologisches Korrespondenzblatt* 19: 185-94.
- (1991) 'All quiet on the Western Front? Paradigms, methods and approaches in West German Archaeology', în Hodder, I. (ed.) *Archaeological theory in Europe: the last three decades*, pp. 187-222, London: Routledge.
- (1997) 'The Nature of Burial Data', în Jensen, C.K., Nielsen, C.H. (eds.) *Burial & Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data*, pp. 19-28, Oxford.
- (2000) 'Social Analysis of Mortuary Evidence in German Protohistoric Archaeology', *Journal of Anthropological Archaeology* 19: 369-84.
- Hartuche, N. (1966) 'Un vas de marmură descoperit într-un mormânt de tip Hamangia', *Revista Muzeelor* III (5): 445-6.
- Hașotti, P. (1997) *Epoca neolitică în Dobrogea*, Constanța: Bibliotheca Tomitana I
- Hawkes, C.F.C. (1942) 'Race, Prehistory, and European Civilization', *Man* 42: 125-130.
- Hegmon, M. (2003) 'Setting Theoretical Egos Aside: Issues and Theory in North American Archaeology', *American Antiquity* 68 (2): 213-43.
- Hodder, I. (1982) 'The identification and interpretation of ranking in prehistory: A contextual perspective', în Renfrew, A. C. și Shennan, S. J. (eds.), *Ranking, Resource and Exchange: Aspects of the Archaeology of Early European Society*, pp. 150-54, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1989) 'This is not an article about material culture as text', *Journal of Anthropological Archaeology* 8: 250-69.
- (1990) *The Domestication of Europe. Structure and Contingency in Neolithic Societies*, Cambridge: Blackwell.

- (1991) 'Interpretive Archaeology and Its Role', *American Antiquity* 56 (1): 7-18.
- (1995) *Theory and Practice in Archaeology*. London: Routledge.
- (1999) *The Archaeological Process. An Introduction*, Oxford: Blackwell.
- (2006) 'Post-Processual and Interpretive Archaeology', în Renfrew, C. și Bahn, P. (eds.), *Archaeology. The key Concepts*, pp. 207-12, London: Routledge.
- Horedt, K. (1956) 'Așezarea de la Sf. Gheorghe-Bedeháza', *Materiale și Cercetări de Arheologie* II: 7-32.
- Iercoșan, N. (2002) *Cultura Tiszapolgár în vestul României*, Cluj-Napoca: Neremia Napocae.
- Ignat, D. (1995) 'Despre mormintele și ofranda funerară în preistoria Bihorului', *Acta Musei Napocensis* XXXII (1): 269-72.
- (1998) *Grupul cultural neolitic Suplacu de Barcău*, Timișoara: Ed. Mirton.
- Ion, A. (2008) 'Oseminte umane descoperite în așezări din arealul culturii Gumelnița', *Studii de Preistorie* 5: 109-29.
- Jeunesse, C. (1997) *Pratiques funéraires au néolithique ancien. Sépultures et nécropoles des sociétés danubiennes (5500/-4900 av.J.-C.)*, Paris: Errance
- Johnsen, H. și Olsen, B. (1992) 'Hermeneutics and Archaeology: On the Philosophy of Contextual Archaeology', *American Antiquity* 57 (3): 419-36.
- Kernbach, V. (1978) *Miturile esențiale*, București: Ed. Științifică și Enciclopedică.
- (1983) *Dicționarul de mitologie generală*, București: Ed. Albatros.
- Klejn, L.S. (1977) 'A panorama of Theoretical Archaeology', *Current Anthropology* 18: 1-42.
- (1980) 'On the Building of a Theoretical Archaeology', *Current Anthropology* 21 (4): 521-6.
- Kohl, P.L. (1981) 'Materialist Approaches in Prehistory', *Annual Review of Anthropology* 10: 89-118.
- Kogălniceanu, R. (2005) 'Utilizarea testului X² în arheologie. Studiu de caz - Necropola neolitică de la Cernica', *Arheologia Moldovei* XXVIII: 265-302.
- Kornbacher, K.D. (1999) 'Cultural Elaboration in Prehistoric Coastal Peru: An Example of Evolution in a Temporally Variable Environment', *Journal of Anthropological Archaeology* 18: 282-318.
- Kossinna, G. (1936) *Die Deutsche Vorgeschichte. Eine hervorragend nationale Wissenschaft*, Berlin: Curt Kabitzsch.
- Kosso, P. (1991) 'Method in Archaeology: Middle-Range Theory as Hermeneutics', *American Antiquity* 56 (4): 621-7.
- Kosven, M.O. (1969) *Introducere în istoria culturii primitive*, București: Ed. Științifică.
- Lazarovici, Gh. (1977a) *Gornea-Preistorie*, Reșița: Caiete-Banatica.
- (1977b) 'Inventarul a două morminte neolitice de la Cluj-Napoca', *Acta Musei Napocensis* XIV: 23-8.
- (1983) 'Șantierul arheologic Iclod (1977-1981)', *Materiale și Cercetări de Arheologie* XV: 50-61.
- Lazarovici, Gh. și Maxim, Z. (1995) *Gura Baciului. Monografie arheologică*, Cluj-Napoca: Bibliotheca Musei Napocensis XI.
- Lazăr, C. (2001a) 'Descoperiri funerare aparținând culturii Gumelnița pe teritoriul României', în Marinescu-Bîlcu, S. (coordonator) *O civilizație necunoscută: Gumelnița*, cd-rom, București: cIMeC.
- (2001b) 'Date noi privind unele morminte gumelnițene', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* XVI-XVII: 173-83.
- Lazăr, C. și Soficaru, A. (2004) *Observații privind comportamentele funerare specifice comunităților Stačevo-Criș*, mss.
- (2005) 'Considerații preliminare asupra unor oase umane descoperite în așezarea gumelnițeană de la Căscioarele-Ostrovel', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* XXII: 297-316.
- Lazăr, C. și Parnic, V. (2007) 'Date privind unele descoperiri funerare de la Măriuța-La Movilă', *Studii de Preistorie* 4: 135-57.
- Lazăr, C., Andreescu, R., Ignat, T., Florea, M., Astaloș, C. (2008) 'The Eneolithic Cemetery from Sultana-Malu Roșu (Călărași county, Romania)', *Studii de Preistorie* 5: 131-52.
- Leonard, R.D. și Jones, G.T. (1987) 'Elements of an Inclusive Evolutionary Model for Archaeology', *Journal of Anthropological Archaeology* 6: 199-219.
- Leroi-Gourhan, A. (1983a) *Gestul și Cuvântul, vol.1 Tehnică și limbaj*, București: Ed. Meridiane.
- (1983b) *Gestul și Cuvântul, vol.2 Memoria și ritmurile*, București: Ed. Meridiane.
- (1992) *Les chasseurs de la Préhistoire*, Paris: Editions A.-M. Métailié.
- Lubbock, J. (1865) *Pre-historic times, as illustrated by ancient remains, manners and customs of modern savages*, London: Williams and Norgate.
- (1890) *Scientific Lectures. Second Edition*, New York: Macmillan and Co.

- Luca, S.A. (1998) 'La nécropole appartenant à la culture Turdaş trouvée à Orăştie-Dealul Pemilor', point X₂', *Istorie și Tradiție în Spațiul Românesc* IV: 36-45.
- (2006) 'La nécropole appartenant à la culture Turdaş trouvée à Orăştie-Dealul Pemilor, le lieu dit X₂', *Acta Terrae Septemcastrensis* V (1): 13-27.
- Lull, V. (2000) 'Death and Society: A Marxist Approach', *Antiquity* 74: 576-80.
- MacDonald, D. H. (2001) 'Grief and burial in the American Southwest: The role of evolutionary theory in the interpretation of mortuary remains', *American Antiquity* 66 (4): 704-14.
- Madsen, M., Lipo, C., Cannon, M. (1999) 'Fitness and Reproductive Trade-Offs in Uncertain Environments: Explaining the Evolution of Cultural Elaboration', *Journal of Anthropological Archaeology* 18: 251-81.
- Malinowski, T. (1983) 'More on Burial Custom as an Archaeological Source', *Current Anthropology* 24 (4): 525-6.
- Mantu, C.-M. (1991) 'The Starčevo-Criș Settlement from Poieniști (Vaslui Country)', *Banatica* 11: 173-83.
- Mantu, C.-M., Mantu, A., Scorțanu, I. (1992) 'Date în legătură cu așezarea Starčevo-Criș de la Poieniști, județul Vaslui', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* XLIII (2): 149-77.
- Marinescu-Bîlcu, S., Cârțumaru, M., Murariu, A. (1981) 'Contributions to the Ecology of Pre-and Proto-Historic Habitations at Târpeși', *Dacia Nouvelle Série*. XXV: 7-31.
- Marinescu-Bîlcu, S., Bolomey, Al., Cârțumaru, M., Murariu, A. (1984) 'Ecological, economic and Behavioural aspects of the Cucuteni A4 Community at Drăgușeni', *Dacia Nouvelle Série*. XXVIII (1-2): 41-46.
- Marinescu-Bîlcu, S., Trohani, G., Popovici, D., Andreescu, R., Bem, C., Voinea, V., Vlad, F., Bălășescu, A., Haită, C., Bălțeanu, A.C., Radu, V., Venezel, M., Kessler, E., Gal, E., Moise, D., Tomescu, M. (1997) 'Archaeological Researches at Bordușani - Popină. Preliminary Raport 1993-1994', *Cercetări Arheologice. Muzeul Național de Istorie* X: 35-144.
- Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R., Bem, C., Popa, T., Tănase, M., Bălășescu, A., Tomescu, M., Haită, C., Tomescu, I. (1998) 'Șantierul arheologic Bucșani (jud.Giurgiu). Raport preliminar. Campania 1998', *Buletinul Muzeului 'Teohari Antonescu' II-IV (1996-1998)*: 93-114.
- Marinescu-Bîlcu, S. și Bolomey, Al. (2000) *Drăgușeni. A Cucuteni Community*, București-Tübingen: Ed. Enciclopedică - Wasmuth Verlag.
- Marinescu-Bîlcu, S. (2000) 'Mormânt', în Preda, C. (coordonator) *Enciclopedia Arheologiei și Istoriei Vechi a României*, vol. III, pp. 112-17, București: Ed. Enciclopedică.
- Marwick, B. (2005) 'Processual and Post-processual Archaeology or How to do archaeology: 1960-2005', presentation, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Masset, C. (2000) 'A mort aux préhistoriques at protohistoriques (-1000 À -750)', în Crubézy, É. (eds.) *L'Archéologie funéraire*, pp. 55-85, Paris: Errance.
- Matthews, C.N., Leone, M.P., Jordan, K.A. (2002) 'The political economy of archaeological Cultures', *Journal of Social Archaeology* 2 (1): 109-34.
- Mătasă, C. (1946) *Frumușica, village préhistorique à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie*, București.
- McHugh, F. (1999) *Theoretical and Quantitative Approaches to the Study of Mortuary Practices*, British Archaeological Reports. International Series 785, Oxford: Archaeopress.
- Milioia, F. (1934) 'Săpăturile de la Parța' (campania 1931), *Analele Banatului* IV (2-4): 171-86.
- Monah, D. (2006) 'Radiocarbonul, o problemă insolubilă în România?', în Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 101-107, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Morintz, S., Berciu, D., Diaconu, P. (1955) 'Șantierul arheologic Cernavoda', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* VI (1-2): 151-63.
- Morintz, Al. și Kogălniceanu, R. (2008) 'Un prim pas către analiza spațială a necropolei de la Cernavoda', *Buletinul Muzeului 'Teohari Antonescu'* 11: 33-58.
- Nestor, I. (1937) 'Cercetări preistorice la Cernavodă', *Analele Dobrogei* XVIII: 1-21.
- (1957) 'Raport despre sondajele de la Leț-Vârhegy', *Materiale și Cercetări de Arheologie* III: 59-62.
- Nestor, I., Alexandrescu, Al., Comșa, E., Zaharia-Petrescu, E., Zirra, V. (1951) 'Săpăturile de pe Valea Jijiei (Iași-Botoșani-Dorohoi)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* II (1): 15-76.
- Nica, M. (1971) 'O așezare de tip Starčevo-Criș lângă Basarabi (jud. Dolj)', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* XXII (4): 547-56.

- (1977) 'Nouvelles données sur le néolithique ancien d'Olténie', *Dacia Nouvelle Série*. XXI: 13-53.
- (1981a) 'Grădinile, o nouă așezare a neoliticului timpuriu în sud-estul Olteniei', *Arhivele Olteniei N.S.* I: 27-39.
- (1981b) 'Complexul cuptoarelor eneolitice de ars pâinea de la Curmătura, jud. Dolj', *Oltenia. Studii și Comunicări* III: 9-16.
- (1993) 'Câteva date despre necropola eneolitică de la Gârlești-Ghercești (com. Mischii, jud. Dolj)', *Arhivele Olteniei. Serie Nouă* VIII: 3-17.
- Nica, M. și Nicolăescu-Plopșor, D. (1975) 'A ritual complex of cranium cult found out in the neolithic settlement of Cârcea (Oltenia)', *Annuaire Roumain D'Anthropologie* 12: 15-17.
- Nicolăescu-Plopșor, D. și Wolski, W. (1974) 'Head-hunting, ethnoiatry or skull-cult during the neolithic in Romania?', *Annuaire Roumain d'Anthropologie* 11: 3-7.
- (1975) *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România*, București: Ed. Academiei RSR.
- Niculescu, Gh.Al. (2000) 'The material dimension of ethnicity', *New Europe College Yearbook* (1997-1998): 203-62.
- (2002) 'Nationalism and the Representation of Society in Romanian Archaeology', *New Europe College Yearbook* (2001): 209-34.
- Oanță-Marghitu, S. (2007) *Începuturile epocii bronzului la Dunăre între Porțile de Fier și Argeș*, teză de doctorat, Universitatea București, Facultatea de Istorie, București, mss.
- Oliver, L. (1999) 'The Hochdorf 'princely' grave and the question of the nature of archaeological funerary assemblages', în Murray, T. (ed.), *Time and archaeology*. One World Archaeology No. 37, pp. 109-38, London: Routledge.
- (2008) *Le sombre abîme du temps. Mémoire et archéologie*, Paris: Editions Seuil.
- Olsen, B. (2003) 'Material Culture after Text: Re-Membering Things', *Norwegian Archaeological Review* 36 (2): 87-104.
- (2006) 'Scenes from a troubled Engagement: Post-structuralism and Material Culture Studies', în Tilley, C., Keane, W., Küchler, S., Spyer, P., Rowlands, M. (eds.), *Handbook of Material Culture*, pp. 85-103, London: Sage Publications.
- Palincaș, N. (1997) 'Câteva observații cu privire la utilizarea datelor radiocarbon', *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 48 (1): 17-30.
- (2006a) 'Asupra cauzelor nerestructurării cercetării în arheologia din România', în Popovici, D. și Angheliniu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 25-29, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- (2006b) 'On Power, Organisation and Paradigm in Romanian Archaeology Befor and After 1989', *Dacia Nouvelle Série*. L: 7-50.
- Parker Pearson, M. (1982) 'Mortuary practices, society and ideology: an ethnoarchaeological study', în Hodder, I. (ed.), *Symbolic and Structural Archaeology*, pp. 99-113, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1993) 'The powerful dead: archaeological relationships between the Living and the Dead', *Cambridge Archaeological Journal* 3 (2): 203-29.
- (2001) *The Archaeology of Death and Burial*, Gloucestershire: Sutton Publishing.
- Patterson, T.C. (1989) 'History and the Post-Processual Archaeologies', *Man N.S.* 24 (4): 555-66.
- Peace, W.J. (1988) 'Vere Gordon Childe and American Anthropology', *Journal of Anthropological Research* 44 (4): 417-33.
- Pearson, M., Shanks, M. (2001) *Theatre / Archaeology*, London and New York: Routledge.
- Peebles, C.S. și Kus, S.M. (1977) 'Some Archaeological Correlates of Ranked Societies', *American Antiquity* 42 (3): 421-48.
- Politis, G.G. (2003) 'The Theoretical Landscape and the Methodological Development of Archaeology in Latin America', *American Antiquity* 68 (2): 245-72.
- Popescu, D. (1961) 'Săpăturile arheologice din Republica Populară Română în anul 1960', *Studii și Cercetări de Istorie Veche* XII (1): 133-43.
- Popovici, D. și Rialland, Y. (1996) *Viața pe malurile Dunării acum 6500 de ani*, Paris: Caisse nationales des monuments historiques et des sites.
- Popovici, D. (1996) 'Date noi cu privire la sacrificiile umane din arealul Gumelnița', în *Lucrările Simpozionului de Arheologie*, pp. 76, Târgoviște: Universitatea 'Valahia' Târgoviște.
- (1999) 'Observations about the cucutenian (phase A) communities behavior regarding the human body I', *Annales D'Université 'Valahia' Târgoviște* 6: 25-38.

- (2000) 'Note pentru o viitoare și necesară istoriografie a arheologiei românești (I)', *Buletinul Muzeului 'Teohari Antonescu'* 5-6 (1999-2000): 17-22.
- (ed.) (2002) *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode și tehnici*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- (ed.) (2003) *Archaeological Pluridisciplinary Research at Bordușani-Popină*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- (2006) 'Hârșova: un studiu de caz?', în Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp. 43-47, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.) (2006) *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Popușoi, E. (1980) 'Săpăturile arheologice de la Trestiana, com. Grivița, jud. Vaslui', *Cercetări Istorice. Serie Nouă* XI: 105-134.
- (1992) 'Morminte neolitice de tip Starčevo-Criș la Trestiana, com. Grivița, jud. Vaslui', *Carpica* XXIII (2): 27-50.
- (2005) *Trestiana. Monografie Arheologică*, Bârlad: Ed. Sfera.
- Radu, V. (2006) 'Studiile pluridisciplinare și arheologia, în Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp.81-4, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Randoin, B., Popovici, D., Rialland, Y. (2000) 'Metoda de săpătură și înregistrarea datelor stratigrafice într-un sit pluristratificat: tell-ul neo-eneolitic de la Hârșova', *Cercetări Arheologice* XI (I): 199-234.
- Roman, P. și Dood-Opritescu, A. (1989) 'Interferențe etnoculturale din perioada indo-europenizării reflectate în cimitirul eneolitic de la Ostrovul Corbului', *Thraco-Dacica* X (1-2): 11-38.
- Rosenberg, M. (1994) 'Pattern, Process, and Hierarchy in the Evolution of Culture', *Journal of Anthropological Archaeology* 13: 307-40.
- Rosetti, D.V. (1934) 'Săpăturile dela Vidra. Raport preliminar', *Publicația Muzeului Municipiului București* 1: 6-39.
- O'Shea, J. (1981) 'Social Configuration and the Archaeological Study of Mortuary Practices: A Case Study', în Chapman, R., Kinnes, I., Randsborg, K. (eds.), *The Archaeology of Death*, pp.39-52, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1984) *Mortuary Variability: An Archaeological Investigation*. New York: Academic Press.
- Sabloff, J. (2006) 'Processual Archaeology', în Renfrew, C și Bahn, P. (eds.) *Archaeology. The key Concepts*, pp. 212-17, London: Routledge.
- Saxe, A.A. (1970) *Social Dimensions of Mortuary Practices*, Ph.D. Thesis, University of Michigan.
- Schiffer, M.B. (1988) 'The Structure of Archaeological Theory', *American Antiquity* 53 (3): 416-485.
- (1996) 'Some Relationships between Behavioral and Evolutionary Archaeologies', *American Antiquity* 61 (4): 643-62.
- (1999) 'Behavioral Archaeology: Some Clarifications', *American Antiquity* 64 (1): 166-68.
- Schier, W. și Drașovean, F. (2004) 'Vorbericht über die rumänisch-deutschen Prospektionen und Ausgrabungen in der befestigten Tellsiedlung von Uivar, jud. Timiș, Rumänien (1998-2002)', *Praehistorische Zeitschrift* 79 (2): 145-230.
- Shanks, M. și Tilley, C. (1987) *Re-Constructing Archaeology. Theory and Practice*, London and New York: Routledge.
- (1988) *Social Theory and Archaeology*, second edition, London: Routledge.
- Shanks, M. (1992) *Experiencing the Past. On the character of Archaeology*, London and New York: Routledge.
- Sîrbu, V. (1998) 'Propositions pour une terminologie unitaire dans les domaines funéraire et sacrificiel – dictionnaire de termes', *Istorie și Tradiție în Spațiul Românesc* IV: 7-17.
- (2003) *Arheologia funerară și sacrificiile: o terminologie unitară*, Brăila: Ed. Istros.
- Soficaru, A., Sultana, N.M., Mirițoiu, N. (2003) 'Expertiza antropologică a osemintelor umane descoperite la Chitila Fermă, în anul 2002', *București. Materiale de Istorie și Muzeografie* XVII: 113-22.
- Song, B. (2006) 'Die geomagnetischen Mesungen', în Hansen, S. et al. *Pietrele – Eine kupferzeitliche Siedlung an der Unteren Donau. Bericht über die Ausgrabung im Sommer 2005, Eurasia Antiqua* 12: 4-8.
- Stanciu, S. (2000) 'Mormântul neo-eneolitic cu mărgelile de alabastru descoperit la Sânnicolau Român', *Analele Universității din Oradea. Istorie-Arheologie* X: 31-41.

- Sterling, S. (1999) 'Mortality Profiles as Indicators of Slowed Reproductive Rates: Evidence from Ancient Egypt', *Journal of Anthropological Archaeology* 18: 319-43.
- Székely, Z. (1958) 'Cercetările și săpăturile executate de Muzeul din Sf.Gheorghe (1959-1966)', *Materiale și Cercetări de Arheologie* IX: 150-51.
- (1970) 'Săpăturile executate de Muzeul din Sf. Gheorghe (1959-1966)', *Materiale și Cercetări de Arheologie* IX: 297-315.
- Șerbănescu, D. (1982-1992) *Chirnoși, jud. Călărași*, în: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campaniile din 1982-1992*, <http://www.cimec.ro/scripts/arh/cronica/cd/index.htm>, [accesat 11.09.2009].
- (1985) 'Vestigii neolitice descoperite la Ulmeni', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* I: 25-35.
- (1988) *Raport preliminar de cercetare arheologică asupra săpăturilor de salvare din zona gropilor de împrumut pentru canal Dunăre-București. Punctul Terasa Rudari, comuna Chirnoși, județul Călărași. Campania 1988*, Arhiva Muzeului Dunării de Jos Călărași, mss.
- (1999) 'Necropola neolitică de la Popești, com. Vasilați, jud. Călărași', în Neagu, M. (ed.), *Cultura Boian pe teritoriul României*, pp. 15-16, Călărași: cIMEC.
- (2002) 'Observații preliminare asupra necropolei neolitice de la Sultana, jud. Călărași', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* XIX: 69-86.
- Tainter, J.A. (1975) 'Social Inference and Mortuary Practices: An Experiment in Numerical Classification', *World Archaeology* 7 (1): 1-15.
- (1978) 'Mortuary Practices and the Study of Prehistoric Social System', *Advances in Archaeological Method and Theory* 1: 105-41
- Tainter, J.A. și Cordy, R.H. (1977) 'An Archaeological Analysis of Social Ranking and Residence Groups in Prehistoric Hawaii', *World Archaeology* 9 (1): 95-112.
- Tilley, C. (1996) 'Editorial', *Journal of Material Culture* 1 (1): 5-14.
- Tokarev, S.A. (1974) *Religia în istoria popoarelor lumii*, București: Ed. Politică.
- Tolstoy, P. (1952) 'Morgan and Soviet Anthropological Thought', *American Anthropologist* 54 (1): 8-17.
- Treuil, R. (1983) *Le néolithique et la Bronze Ancienne Egeene*, Paris: Ecole Française d'Athènes.
- Trigger, B. (1981) 'Anglo-American Archaeology', *World Archaeology* 1 (2): 138-55.
- (1982) 'If Childe Were Alive Today', *Institute of Archaeology Bulletin University of London* 19: 1-20.
- (1984) 'Archaeology at the Crossroads: What's New?', *Annual Review of Anthropology* 13: 275-300.
- (1986) 'Prospects for a World Archaeology', *World Archaeology* 18 (1): 1-20.
- (1994) 'The coming of age of the history of archaeology', *Journal of Archaeological Research* 2 (1): 113-36.
- (1998) 'Archaeology and Epistemology: Dialoguing across the Darwinian Chasm', *American Journal of Archaeology* 102 (2): 1-34.
- Ucko, P.J. (1969) 'Ethnography and Archaeological Interpretation of Funerary Remains', *World Archaeology* 1 (2): 262-80.
- Ursulescu, N. (1978) 'Mormintele Criș de la Suceava - 'Platoul Cimitirului' ', *Suceava. Anuarul Muzeului Județean* V: 81-9.
- (2000) *Contribuții privind neoliticul și eneoliticul din regiunile est-carpătice ale României*, vol. 1, Iași: Ed. Universității 'Al. I. Cuza'.
- (2002b) 'Les commencements de l'incinération dans le Néolithique de la Roumanie et de l'Italie', *Studia Antiqua et Archaeologica* VIII: 39-50.
- (2006) 'Cercetarea arheologică interdisciplinară în centrul universitar Iași și unele probleme actuale și de perspectivă ale arheologiei', în Popovici, D. și Anghelinu, M. (eds.), *Cercetarea Arheologică Pluridisciplinară în România. Trecut, Prezent, Perspective*, pp.34-8, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Van Pool, C.S. și Van Pool, T.L. (1999) 'The Scientific Nature of Postprocessualism', *American Antiquity*, 64 (1): 33-53.
- Vasile, G. (2003) 'Anthropologic study of the osteological remnants discovered on the Bordușani-Popina archaeological digging site (Ialomița county) during the field campaigns between 1997-2002', în Popovici, D. (ed.) *Archaeological pluridisciplinary researches at Bordușani-Popină*, pp. 95-102, Târgoviște: Ed. Cetatea de Scaun.
- Virag, C. (2004) 'Cercetări arheologice la Urziceni-Vamă', *Acta Musei Porolissensis* XXVI: 41-76.

- Vlassa, N. și Palkó, A. (1965) 'Un mormânt de înmormântare aparținând culturii Criș timpurii din Transilvania', *Apulum* III: 13-17.
- Vlassa, N. (1970) 'Descoperiri arheologice în orașul Cluj', *Materiale și Cercetări de Arheologie* IX: 529-32.
- (1972) 'Cea mai veche fază a complexului cultural Starčevo-Criș în România', *Acta Musei Napocensis* IX: 7-28.
- (1976) *Neoliticul Transilvaniei, Studii, articole, note*, Bibliotheca Musei Napocensis 3, Cluj-Napoca: Comitetul pentru Cultură și Educație Socialistă.
- Voinea, V. (2001) 'Sacralizarea spațiului locuit. Sacrificii umane', *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos* XVI-XVII: 35-41.
- Volschi, V. și Irimia, M. (1968) 'Descoperiri arheologice la Mangalia și Limanu aparținând culturii Hamangia', *Pontice* I: 45-87.
- Vulcănescu, R. (1979) *Dicționar de etnologie*, București: Ed. Albatros.
- Wylie, A. (1985) 'Putting Shakertown Back Together: Critical Theory in Archaeology', *Journal of Anthropological Archaeology* 4: 133-47.